

DEJSTVA 6. BRIGADE S OSLONCEM NA BUKOVICU
I JUŽNE PADINE VELEBITA
(januar—juni 1944)

1. Partizanska zakletva u Dalmatinskoj Krupi

Iskoristivši pravo prolećnje sunčano vreme, dobro organizovanu ishranu boraca, i predviđeni odmor od 4 dana u Dalmatinskoj Krupi, štab brigade se dao na sređivanje jedinica brigade. Odmah po pristizanju u Krupu dostavljen je štabu 19. divizije iscrpan izveštaj o izvršenom maršu brigade iz Bosanske krajine u Bukovicu, o teškoćama i gubicima koje je brigada imala na ovom maršu. Traženo je od štaba divizije da usvoji kadrovske promene, koje je štab brigade izvršio u toku borbi vođenih oko Livna u decembru. Naime, pošto štab brigade nije bio popunjen starešinama za dužnosti načelnika štaba i intendanta, samoinicijativno je na ove dužnosti rasporedio za načelnika štaba Milutina Pavlovića, do tada komandira prateće čete, a za intendanta brigade Miroslava Orlova, do tada komesar 2. bataljona. Ovaj predlog štaba 6. brigade usvojen je od štaba divizije.

Ujedno je dostavljen predlog za postavljanje novih starešina na mesto ranjenih i poginulih drugova.

Ovaj kratki odmor je iskorišćen za održavanje sastanaka osnovnih partijskih organizacija i SKOJ-a, za kulturno-prosvetni rad u jedinicama, kao i za opravku odeće i obuće boraca.

Pošto brigada, usled neprekidnih borbi i marševa, od svog formiranja nije imala pogodnu priliku za polaganje zakletve, to je štab iskoristio ovo vreme za ovaj svečani čin koji je za sve borce imao veliki moralno-politički

značaj. Vrhovni štab je bio dostavio tekst zakletve svim jedinicama Narodnooslobodilačke vojske.⁷⁰ Štab brigade je preduzeo sve potrebne pripreme, a politički rukovodioci su po jedinicama objašnjavali značaj zakletve i sve ono na šta ona obavezuje svakog borca.

Zadnjeg dana ovog kratkog predaha cela brigada je 10. januara, radi polaganja zakletve, bila postrojena u Dalmatinskoj Krupi. Komesar brigade, Stevo Maoduš, održao je pred brigadom kraći govor, upoznavši borce i starešine sa najnovijim događajima u svetu, najnovijim uspesima Crvene armije i Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije. Na kraju je istakao naređenje vrhovnog komandanta, druga Tita, o obaveznom polaganju zakletve i o njenom značaju i pozvao borce i starešine da još čvršće i odlučnije nastave borbu protivu okupatora i domaćih izdajnika za konačno oslobođenje zemlje.

Pred postrojenim jedinicama čitana je zakletva, a borci su glasno ponavljali svaku pročitano reč. Bilo je dirljivo slušati odjek glasova boraca koji se odbijao od Velebita. Oni su se posle žestokih borbi sa neprijateljem, posle teških i iscrpljujućih marševa, neprospavanih noći, slabe ishrane i natčovečanskih patnji i stradanja, zaklinjali svom narodu i svom vrhovnom komandantu na još veće žrtve i odricanja, sve do potpunog oslobođenja svoje domovine.

Posle položene zakletve organizovano je veselje pa se igralo i pevalo do pada mraka, a neki borci su se takmičili u bacanju kamena s ramena.

Tom prilikom Jakovčev Gojko, rukovodilac delegatskog kursa brigade, čitao je grupi boraca naglas prevedenu pesmu nekog nemačkog vojnika, koja je zaplenjena

⁷⁰ Tekst zakletve je glasio:

„Zaklinjem se čašću svoga naroda da ću u redovima Narodnooslobodilačke vojske verno služiti svome narodu, boreći se protiv okupatora i svih domaćih izdajnika — neprijatelja narodne slobode i narodnih prava. Zaklinjem se da ću disciplinovano i savjesno vršiti svoje dužnosti i izvršavati naredbe svojih pretpostavljenih. Kunem se da neću ispustiti oružje iz svojih ruku dok naša zemlja ne bude očišćena od okupatora, dok narodu ne budu osigurana njegova prava i sloboda. Spreman sam primiti svaku kaznu za prekršaj ove moje zakletve.“ (Zbornik, t. n, bilten V. S. 1941—1945).

sa nekim drugim materijalima prilikom borbi oko Livna, gde on opisuje teške dane koje provodi u borbama protiv partizana u Bosni.⁷¹

Bosna zemlja Landvera,
Tu gdje Save vali klize duž bregova.
Daleko od doma, u zemlji begova,
Gdje ne bismo nikad, van kulturne sfere
Tu nas dopremiše, nas jadne Landvere.

Tu gdje Poglavnika anarhija vlada.
Gdje na svakom uglu. kolje se i strada,
Tu gdje uši mile, a stjenice grizu
Tu smo jedan drugom tako blizu, blizu.

Tu gdje iz busije vreba partizan
I sijeva njegov bojni dževerdar,
Gdje iz svakog džbuna. kostur nam se ceri,
Tu čuvamo stražu, mi jadni Landveri.

Gdje se dnevno krpi železnička pruga
Lagunama bijesom partizanskog druga.
Gdje nedjelje duge ne primamo pismo,
Tu domaje nema, ali tu ipak mi smo.

Gdje se inflacija do nebesa vije,
A umjesto piva, rakija se pije.
Gdje se svi jezici, pa i ruski čuje.
Tu je samo Landver vrijedan da se štuje.

Kud god okom kreneš, blato do koljena
Na odsustvo kreneš, kad na pruži lom.
Tu u vazduh letiš, i tu ti je dom.

Gdje je piata mala. slabe cigarete,
Gdje za obrok kilo kuna pojedete.
Gdje od deset dana, bez novca si devet
Tu je naša kuća, tu je naš krevet.

Tu gdje Landver krišom saharin prodaje.
Jer na sam dan plate, bez para ostaje.
Tu gdje upaljač za maslo se menja,
Tu njemački Landver o svom vinu sneva.

Gdje ustaša dični, a s njim domobrani
Kad druškana vide ostaju usrani.

Od obale Drine, pa niz Savu kletu,
Neka davo nosi, tu zemlju prokletu.
Ne držite nas ovdje, kući vodite nas
To Landveri viču svi u jedan glas."

Stab 19. divizije, koji je stigao iz Bosanske krajine sa 5. brigadom, pre 6. brigade, bio se smestio u s. Parčići.

" Prevod se nalazi kod autora.

4. bataljon postrojen za polaganje zakletve u s. Krupa, januar 1944. godine

S obzirom na to što je poznao situaciju i stanje kod brigada, preuzeo je mere da ublaži nastale probleme. Tako je za dužnost zamenika komandanta 6. brigade upućen Mane Breka, mesto Bursaća Dušana, koji je povučen u štab divizije na dužnosti operativnog oficira.

Namera štaba 19. divizije je bila da što pre odmori i nahrani svoje jedinice, a potom da aktivnim dejstvima na novoj teritoriji razbije četničke i ustaške formacije i da mobilizacijom na teritoriji Bukovice i Ravnih kotara izvuče što više ljudi ispod uticaja domaćih izdajnika, pa da njima popuni i ojača svoje bataljone.

Od naročitog značaja je bilo da se na obali obezbedi mesto za dotur sredstava, kako za život tako i za borbu, sa ostrva Visa.

2. Oslobođenje Kruševa

Prema direktivi štaba 8. korpusa 19. divizija je donela odluku:⁷¹

⁷¹ Zbornik, t. V, knj. 23, dok. br. 1, str. 7.

a) da likvidira manja neprijateljska uporišta i uništi u njima domaće izdajnike (četnike i ustaše);

b) da rušenjem i zaprečavanjem komunikacija i postavljanjem zaseda onemogućí neprijateljski saobraćaj;

c) da uspostavi i osigura vezu sa ostrvima.

Zadatak 6. brigade je bio:

a) da zasedama na komunikacijama: Obrovac—Karin; Obrovac—Gračac i Obrovac—Lovinac, onemogućí neprijateljski saobraćaj;

b) da, u slučaju da Nemci napuste Obrovac ili u njemu ostave manju posadu, ovo mesto zauzme i poruši most na reci Zrmanji;

c) da sa dva svoja bataljona bude spremna da pomogne 5. brigadi, u slučaju da ova napadne neki neprijateljski garnizon oko Benkovca, a naročito ako to bude Karin.⁷³

5. brigada dobila je zadatak da razoruža četnike i ustaše u rejonu: Zemunik—Benkovac—Novigrad.

3. dalmatinska brigada je bila dobila zadatak da uspostavi i osigura vezu sa ostrvima, ali je u međuvremenu po naređenju štaba 8. korpusa krenula u Tičevo, gde je bilo njegovo sedište, a njen zadatak je preuzela 5. brigada.⁷¹

Grupi severnodalmatinskih partizanskih odreda je naređeno da svojim dejstvima ugrožavaju neprijateljski saobraćaj na komunikacijama koje iz Knina idu u pravcu Like i severne Dalmacije.

Raspored 19. divizije je bio sledeći:

5. brigada u rejonu: s. Krupa—s. Zegar—s. Bilišane; Kninski partizanski odred u rejonu: s. Rujišta—Ervenik—Mokro polje;

Severnodalmatinski partizanski odred u rejonu Vodic;

Zadarski PO u rejonu Stankovci.

Prema podacima štaba 19. divizije raspored neprijatelja u Hrvatskom primorju i Ravnim kotarima u ovo vreme bio je:⁷⁵

⁷³ Zbornik, t. V, knj. 23, dok. br. 33. str. 128.

⁷⁴ Arhiv VII. dok. br. 5—1, k. 111.

¹⁵ Zbornik, t. V, knj. 23, dok. br. 33. str. 126.

— u Zadru 891. nemački grenadirski puk 264. divizije;

— u Biogradu na Moru, Pirovcu, Tijesnu, Vodicama, Zatonu, Skradinu, Mokrom Polju, Obrovcu i Karinu po jedna četa Nemaca;

— u Smilčiću i Kašiću oko 100 četnika.

Sem toga, bilo je: u Pridrazi 100 ustaša; u Biljanima 25 četnika; u Kruševu 35 ustaša; u Nadinu oko 200 ustaša; u Kuli Atlagiča oko 200 četnika; u Korlatima oko 120 ustaša; u Lisičiću oko 80 ustaša; u Benkovcu dve čete Nemaca, 300 ustaša i 180 četnika i u Zemuniku 420 ustaša, a na aerodromu Zemunik jedna nemačka četa.

Pored tridesetak ustaša, u s. Kruševu je povremeno logorovala, radi obezbeđenja komunikacije Obrovac—Karin, jedna četa Nemaca iz 2. bataljona 891. nemačkog grenadirskog puka.¹⁶

Garnizon u s. Kruševu se nalazio na putu između Karina i Obrovca i Nemcima je služio za obezbeđenje ove komunikacije. S obzirom na to što se nalazio na uzvišenju i što su tu bile zidane kuće i kamene ograde ovo uporište je predstavljalo jako utvrđenu tačku pa je našim snagama onemogućavalo izvođenje napada na nemačke motorizovane kolone koje su se kretale pravcem Obrovac—Zadar i obratno.

Prema dobijenom naređenju brigada je imala zadatak da izvrši napad na uporište u s. Kruševu u zoru 11. januara, s ciljem da ga likvidira. Da bi se ova akcija uspešno izvršila, postavljena su obezbeđenja na pravcima Obrovca i Karina.

Pojedini bataljoni su imali sledeće zadatke:

— 4. bataljon da posedne položaje na liniji: Vršeljak, k. 354—Velika glava, k. 283 radi obezbeđenja napada sa pravca Obrovca;

— 2. bataljon da posedne položaje na liniji: Orljak—Vrkića-stan, radi obezbeđenja napada sa pravca Karina i Benkovca.

— 1. bataljon da sa juga izvrši napad na ustašku posadu u Kruševu i da je likvidira;

— 3. bataljon da bude kao brigadna rezerva u s. Modrinje.

¹⁶ Zbornik, t. V, knj. 8, dok. br. 18, str. 54.

1. bataljon je u zoru 11. januara izvršio napad. Ustaše nisu prihvatile borbu, već su se prikriveno izvukle iz sela u pravcu mora, odakle su se čamcima prevezle u s. Pridragu, gde se nalazila njihova posada. U s. Kruševu je uhvaćeno nekoliko ustaških organizatora, čija je imovina zaplenjena i konfiskovana od strane članova komande mesta Obrovac, koji su se kretali sa štabom brigade.

Za 15 časova bio je zakazan politički narodni skup, ali nije održan zbog nemačkog napada od Karina i Obrovca.

2. bataljon je zaposeo položaje u toku noći 10/11. januara, postavljajući se u zasedu u pravcu Karina. Nemci su otkrili njegove položaje i 11. januara u 14 časova izvršili napad. I pored jake artiljerijske i minobacačke vatre Nemci nisu uspjeli da odbace naše snage koje su do pada mraka sa uspehom odbijale njihove napade, pa su se oni tada povukli u Karin.

Istog dana Nemci su u 15 časova iz pravca Obrovca napali, uz podršku artiljerije, položaje 4. bataljona. Prvi njihov pokušaj bio je sasvim odbijen. Međutim, pošto su tu upotrebili ceo 2. bataljon 891. grenadirskog puka 264. nemačke divizije (koji je bio stacioniran u Obrovcu), kasnije su uspjeli da zauzmu k. 203. Zatim su po zauzimanju ovog položaja koncentrisali jaku minobacačku i artiljerijsku vatru na Krš (k. 239), zbog čega se 4. bataljon morao povući na nove položaje, na liniji k. 350, odakle su Nemci zaustavljeni i oni su se padom mraka povukli u Obrovac.

Rezultat ove borbe je bio: selo Kruševo je oslobođeno, ali je ustaška posada uspela da se izvuče; uspešno su odbijeni napadi Nemaca iz pravca Karina i Obrovca i naneti im gubici — 7 mrtvih i 15 ranjenih, dok su naše snage imale samo 5 ranjenih.⁷⁷

Posle završenih borbi za Kruševo, brigada se po padu mraka povukla u zaseoke G. Karina, gde je rasporedila svoje bataljone sa sledećim zadacima:

" Operativni izveštaj štaba 19. divizije od 15. januara 1944. god., dostavljen štabu 8. korpusa NOV Jugoslavije. Među ranjenima je bio i vodni delegat Juras Joso. (Zbornik, t. V, knj. 23, dok. br. 56, str. 220).

- 2. bataljon brani pravac od Karina;
- 4. bataljon brani pravac od Obrovca;
- 3. bataljon brani pravac od Benkovca;
- 1. bataljon u brigadnoj rezervi.

Stab brigade je bio u s. Popovići.

Za ovo vreme 5. brigada je izvodila akcije protiv neprijateljskih uporišta u rejonu Pirovca i s. Lisičića i s njom 6. brigada nije imala nikakve taktičke veze.

Na dan 14. januara u štab 6. brigade je došao Tomica Popović, zamenik komandanta 19. divizije i preneo naređenje za prebacivanje brigade severno od komunikacije Obrovac—Zadar radi dejstva u Ravnim kotarima.⁷⁸

3. Napad na četnike u s. Kašiću

Stab brigade, planirajući prebacivanje svojih jedinica severno do komunikacije Obrovac—Zadar, radi napada na ustaška i četnička uporišta u Ravnim kotarima, bio je predvideo da se prilikom samog prolaza likvidira četnička posada u s. Kašiću.

Neprijateljske snage su bile ovako raspoređene:

u s. Smilčiću jedna četa 3. bataljona 891. puka 264. nemačke divizije i štab Benkovačke četničke brigade sa oko 100 četnika; u s. Kašiću oko 100 četnika; u Zadru jedan bataljon 891. puka 264. nemačke divizije (bez jedne čete) i prvi divizion 264. art. puka; u Zemuniku jedna četa 1. bataljona 891. puka 264. nemačke divizije, jedan bataljon 7. ustaške brigade; u s. Pridruga jedna četa ustaša; u s. Smoković 120 četnika; na aerodromu u Zemuniku jedna eskadrila nemačkih aviona tipa „meserschmit“.⁷¹¹

Stab 6. brigade, doneo je odluku da sa tri bataljona, noću 16/17. januara, izvrši prelaz preko komunikacije

⁷⁸ Naredbom Glavnog štaba Hrvatske od 1. januara 1944. god. dotadašnji komandant 19. divizije Milan Kuprešanin postavljen je za načelnika štaba 8. korpusa, a za novog komandanta divizije određen je Mićun Sakić; za njegovog zamenika Tomica Popović.

⁷¹¹ Ova eskadrila je tukla jedinice 6. brigade u s. Grčki Islam. Podaci uzeti iz divizijske direktive, Zbornik, t. V. knj. 23, dok. br. 1 1 dok. br. 33. str. 128.

Zadar—Obrovac i potom likvidira četničku posadu u s. Kašiću a da za obezbeđenje slobodne teritorije u Dalm. Bukovici, sa pravca Obrovca i Benkovca, ostavi jedan bataljon.

15. januara štab brigade je izdao zapovest kojom je naređeno:

— 1. bataljon da izvrši pokret noću 16/17. januara pravcem s. Popović—Debelo brdo, prede put između s. Smilčić i s. Karin i u zoru napadne četničku posadu u s. Kašiću, obuhvatajući je desnim krilom sa severa, s ciljem da je zarobi ili uništi;

— 2. bataljon da se kreće iza 1. bataljona. s tim da se po prelasku navedenog puta posedne položaj na k. 186 radi obezbeđenja dejstva 1. bataljona sa severa od s. Smilčića;

— 3. bataljon da se kreće iza štaba brigade kao rezerva;

— 4. bataljon da ostane na istim položajima, sa zadatkom obezbeđenja slobodne teritorije Bukovice sa pravca od Obrovca i Benkovca. Pokret u pravcu komunikacije Obrovac—Zadar preduzet je u sumrak 16. januara i brigada se bez borbe prebacuje između s. Smilčića i s. Karina. Po prelazu komunikacije bataljoni su krenuli na izvršenje svojih zadataka.

1. bataljon je u pokretu preko zaseoka Pozder naišao na četničko obezbeđenje, koje je iza kamenih zidova i ograda na samoj ivici sela otvorilo vatru. Da bi uništio ovu neprijateljsku grupu, koja nije bila jača od 20 do 30 četnika, ceo 1. bataljon se razvio za borbu, opkolivši ovaj zaselak. Četnici su davali vrlo jak otpor iz solidno zidanih i pločama pokrivenih kuća, a ove su bile prava mala utvrđenja. Radi što brže likvidacije četnika i preduzimanja napada na s. Kašić, štab brigade uvodi i jednu četu iz 3. bataljona, ali i pored znatne nadmoćnosti naše snage nisu uspele do zore 17. januara da postignu željeni rezultat, pa je zbog blizine jačih neprijateljskih garnizona naređen prekid napada i produženje pokreta u pravcu s. Kožul.

2. bataljon je prema zapovesti poseo položaje severno od s. Smilčića, na k. 186, sa ciljem sprečavanja pomoći kad dođe do napada na neprijateljsko uporište u s. Ka-

Ispred kolone jedne jedinice 6. brigade sprovode zarobljene nemačke mornaričke i ustaške oficire — Rožanec 1944. godine

šiću. Prestankom napada 1. bataljona, 2. bataljon se povukao sa navedenog položaja, pretpostavljajući da je 1. bataljon savladao četnike u s. Kašiću, pa je krenuo u tom pravcu i, ovladao selom, zarobivši tom prilikom 6 četnika.

U samu zoru 17. januara Nemci i četnici su, napali naše jedinice, nastupajući za 2. bataljonom iz s. Smilčića u pravcu s. Kašić. Snage 1. i 2. bataljona posele su položaje na liniji: k. 161—s. Kožul i posle kraće borbe odbacili Nemce i četnike u pravcu s. Smilčić. Brigada nije postigla u potpunosti postavljeni cilj. Selo Kašić je zauzeto, ali četnici nisu uništeni. Uspeh je ipak u tome, što su četnici proterani iz sela Kašića i odbačene neprijateljske snage koje su pristigle iz s. Smilčića.

Četnici su imali jednog mrtvog i osam zarobljenih. Zaplenjeno je 9 pušaka.

Brigada je imala 4 mrtva i 6 ranjenih.*⁰

⁸⁰ Zbornik, t. V, knj. 24, dok. br. 6.

U zoru 18. januara, Nemci i četnici iz Smilčića napali su 2. bataljon, koji se nalazio u s. Kašiću. Oni su iznenada, pod zaštitom magle, napali četvu koja se nalazila na južnoj ivici sela na obezbeđenju i ona je posle kraće borbe bila prinuđena da se povuče do položaja koje su držale ostale snage bataljona na severnoj ivici sela i kod crkve. Pošto su dočekani jakom vatrom sa ovih položaja, Nemci i četnici su se povukli u s. Smilčić, a 2. bataljon ponovo poseo za odbranu južnu ivicu sela.⁸¹

Nemci i četnici ponovo su preduzeli napad iz Smilčića na dan 19. januara ujutro. Kao i prethodnog dana četa 2. bataljona, koja je bila na obezbeđenju na južnoj ivici sela Kašić, povukla se kroz selo na položaje 2. bataljona (severna ivica sela). Neprijatelje je napadao do 12 časova ali bez uspeha, pa je tada pokušao da izvede manevr da bi obuhvatio levo krilo 2. bataljona.

Stab brigade je uočio ovaj neprijateljski pokušaj, pa je preduzeo mere za obezbeđenje levog krila svojih snaga i naredio da se koncentriše vatra teškog bacača na deo neprijateljskog rasporeda kod crkve; potom je u 16 časova, uz pojačanje jedne čete 3. bataljona, 2. bataljon izvršio protivnapad. Iznenaden protivnapadom, neprijatelj je, pošto je oslabio svoj raspored na centru zbog pomeranja svojih snaga radi udara u levi bok 2. bataljona, bio prinuđen na odstupanje. U ovoj borbi je 2. bataljon odbio napad Nemaca i četnika i izvršio uspešan protivnapad. Ovog puta su komandiri četa čvrsto držali svoje jedinice u rukama i ličnom hrabrošću služili za primer. Zbog lične hrabrosti i umešnog komandovanja, predloženi su štabu divizije za pohvalu komandir i komesar 1. čete i komandir 3. čete."

" Komandant tzv. Zadarske četničke brigade, kapetan biv. jug. vojske Petar Klicov, posle svog prelaska u jedinice NOV, u julu mesecu 1944. god., na pitanje zašto je ovakva njegova upornost bila u toku borbi za s. Kašić odgovorio je da je pod pritiskom obaveštajnog oficira Dražine Vrhovne komande, generalštabnog majora Đekića, morao obnavljati napade na partizane. Klicov je dao sve potrebne podatke u vezi sa ovom akcijom.

" Komandir Branko Novaković i komesar Obrad Trivić (1. četa); komandir 3. čete Nino Mohorović (Zbornik, t. V, knj. 24. dok. br. 6.)

U ovim borbama neprijatelj je imao 5 mrtvih i veći broj ranjenih; dok su naši gubici iznosili 2 mrtva i 6 ranjenih.

Narednog dana neprijatelj nije preduzimao nikakva borbena dejstva.

Rano 21. januara 4 nemačka aviona, tipa „meseršmit“ sa aerodroma u Zemuniku bombardovali su zgradu u Grčkom Islamu, gde su bili smešteni štab brigade, pratеća četa i vod za vezu. Tom prilikom poginula su 2, a ranjena 3 borca.*³

Posle ovog vazdušnog napada štab brigade se premeso u zaselak Grgurice s. Grčki Islam.

2. bataljon 6. brigade je u sadejstvu sa jednim bataljonom Severnodalmatinskog odreda, koji se prebacio u rejon između Zemunika—Nina i Obrovca, izvršio 22. januara napad na četnike u uporištu s. Smoković od kojih je jedan deo pobjegao, a ostali su se predali. Oni četnici, koji su se predali, pušteni su svojim kućama pošto im je oduzeto oružje. Ovaj postupak od strane naših jedinica bio je vrlo značajan za kasnije događaje i prelaz zavedenih ljudi iz četničkih formacija u NOV.

Brigada je zauzela sledeći raspored:

— 1. bataljon razmešten je u s. Poličnik, sa zadatkom obezbeđenja sa pravca Murvica i Zemunika;

— 2. bataljon je prebačen u Nin, sa zadatkom obezbeđenja sa pravca Zadra;

— 3. bataljon je ostao u s. Kašić, sa zadatkom obezbeđenja sa pravca s. Smilčića i s. Pridrage.

Aktivnost brigade u trouglu Obrovac—Zadar—Nin bila je prekinuta, usled novonastale situacije u Bukovici i upada snaga 1. brdske nemačke divizije, zbog čega je štab 19. divizije naredio brigadi da se najhitnije prebaci južno od puta Zadar—Obrovac i zatvori pravce prema Benkovcu i Obrovcu.

Prisustvo brigade u ovom delu Ravnih kotara povratilo je stanovništvu veru u pobjedu i stvorilo ubeđenje

*³ Štab 6. brigade se bio smestio u s. Grčki Islam, u kulu Stojana Jankovića, koja je kao očuvani feudalni dvorac bila pogodna za odbranu sa zemlje i iz vazduha. Ova kula je danas pod zaštitom države, kao kulturni i istorijski spomenik.

Kurir Slaba 6. brigade Zivko Alavanja (petnaestogodišnji dečak, sada major JNA) jedan od najmlađih boraca, stupio u redove NOV septembra 1943.

o neuništivosti Narodnooslobodilačke vojske. Dok nije bilo jedinica NOV na ovoj teritoriji, ustaše i četnici su svojom propagandom obmanjivali narod u ovom kraju, govoreći kako su Nemci u Bosni uništili jedinice 19. divizije.

Brigada bi verovatno postigla i veće uspehe da nije morala, zbog pojave snaga 1. nemačke brdske divizije u Bukovici, da napusti po naređenju štaba divizije, ovu teritoriju.

4. Borbe u toku nemačke operacije „Emil“ i proboj iz okruženja na Turovcu

Pošto komanda 2. nemačke oklopne armije nije bila zadovoljna ishodom operacije po planu „Ziethen“ naredila je 15. brdskom korpusu da organizuje novi napad na partizanske snage u severnoj Dalmaciji i da ih počesno uništi.

U ovom cilju navedeni korpus je prebacio iz srednje Bosne u severnu Dalmaciju svoju prvu brdsku diviziju i 92. motorizovanu brigadu.

Do tada su se u severnoj Dalmaciji nalazili delovi 264. nemačke divizije i to: u Šibeniku 893. pešadijski puk, a u Zadru 891. pešadijski puk.

Brojno stanje neprijatelja pred ovu operaciju bilo je otprilike: 13.000 Nemaca, 3.000 ustaša, 3.000 četnika i oko 700 Italijana (koji su ostali uz Nemce), što je ukupno iznosilo oko 20.000 vojnika.*⁴

Osnovna ideja štaba 15. brdskog nemačkog korpusa je bila: da obuhvatnim manevrom okruži 19. diviziju, pa da je potom nastupanjem sa raznih pravaca uništi.

Glavna uloga u ovoj operaciji bila je poverena 1. brdskoj nemačkoj diviziji, koja je imala zadatak da uništi snage 19. divizije.⁸⁵

1. brdska nemačka divizija je bila specijalno obučena za borbu sa partizanskim jedinicama i bila je dovedena iz Grčke da bi učestvovala u zimskim operacijama 2. nemačke armije i imala je glavnu ulogu u predstojećim operacijama.*⁸

Stab 8. korpusa je u drugoj polovini januara 1944. god. planirao jednu veću operaciju, upotrebljavajući 9. 19. i 20. diviziju na prostoru: Cetinska dolina. Dalmatinsko Kosovo i Promina, radi likvidiranja tamošnjih četničkih i ustaških uporišta, s tim da akcije počnu noću 23/24. januara. Međutim, zbog prodora nemačkih snaga iz regiona Sujica—Livno u pravcu Sinja i Knina, ovaj plan je morao biti odložen, što je saopšteno i štabu 19. divizije. Uprkos tome ovaj štab je samoinicijativno i na sopstvenu odgovornost naredio 5. brigadi i severnodalmatinskom odredu da izvrše napad na neprijateljske posade u Promini u s. Oklaju i tom prilikom je postignut značajan uspeh: razbijena je ustaška posada, oslobođena sela Oklaj i Mratovo i oštećena hidrorcentrala „Manojlovac" na reci Krki. Dok su vodene borbe, motorizovane snage 1. brdske nemačke divizije, koje su se prebacivale radi predviđenih

⁸¹ Dragutin Grgurović, „19. severnodalmatinska divizija". Institut za istoriju radničkog pokreta, Zagreb. 1964. str. 105.

^M Zbornik, t. V. knj. 24. dok. br. 148. str. 667.

^M 1. brdska divizija je bila dovedena novembra 1943. godine radi učešća u izvršenju plana „Ziethen" u Sandžaku i istočnoj Bosni u decembru 1943. god., a u centralnoj i zapadnoj Bosni. Dalmaciji i južnom delu Like januara i februara 1944. godine (Zbornik. t. V. knj. 23, dok. br. 78. str. 339).

dejtava, probile su se iz Knina i preko sela Mokrog Polja i Ervenika upale u Kistanje. Usled novonastale situacije štab 19. divizije je naredio 5. brigadi i Severnodalmatinskom odredu izvlačenje i prebacivanje na desnu obalu reke Krke.^w

Pošto su Nemci saznali da se u trouglu Zadar—Nin—Obrovac nalaze naše jače snage, neprekidno su avionima izvidali ovaj prostor. Primećeno je gomilanje nemačkih snaga u rejonu Obrovac i Benkovac, a isto tako i intenzivni pokreti iz Zadra u pravcu Murvica—Polešnik.

Svi podaci su govorili da Nemci vrše pripreme za otpočinjanje svojih većih dejstava na ovom prostoru. Da bi obezbedio izvlačenje brigade iz trougla Zadar—Nin—Obrovac, imajući u vidu opasnost od napada jačih nemačkih i četničko-ustaških snaga, štab 6. brigade je preduzeo mere za prikupljanje brodova i raznih plovnih sredstava u s. Posedarje kako bi se brigada prebacila morskim putem pod Velebit, i tako izbegla neprijateljsko okruženje.

Radi izvršenja pokreta i grupisanja u Dalmatinskoj Bukovici, štab brigade je uputio dva broda za prebacivanje morskim putem 2. bataljona iz rejona Nina u s. Posedarje.

Ovaj bataljon je noću 26/27. januara na brodovima, preko Podvelebitskog kanala, stigao u sastav brigade, gde je i 1. bataljon već pristigao.

6. brigada je iz rejona s. Posedarje—Grčki Islam—Kašić, izvršila marš i u zoru 28. januara prešla komunikaciju Zadar—Obrovac, i stigla u s. Popovići u Dalm. Bukovici. U s. Popovići štab 6. brigade je primio zapovest štaba divizije.

Iz dobijene zapovesti se vidi da je zadatak divizije, bio da u slučaju napada neprijatelju nanese što veće gubitke, sačuva kanal za prijem materijala sa o. Visa, iako se Nemci povuku, preduzme čišćenje od četničkih i ustaških uporišta.*¹

Zadatak 6. brigade je bio: zatvoriti pravac prema Zegaru i Obrovcu, desno držati Prošek mali, k. 595 i biti

*⁷ Zbornik, t. V, knj. 23. dok. br. 114. str. 507.

« Zbornik, t. V, knj. 23, dok. br. 111, str. 495.

u vezi sa 5. brigadom, a levo držati zaključno Žednu gredu i Dubravu goru.

Prema istoj zapovesti trebalo je da se 5. brigada postavi za zatvaranje pravaca, koji iz Ervenika i Kistanja vode u pravcu Bjeljine i Zegara.

Prebačena 13. prekomorska brigada sa o. Visa, koja se 18. januara iskrcala na obalu južno od Pakošтана i koja je imala da preko severne Dalmacije ide u sastav 9. dalmatinske divizije, bila je privremeno stavljena pod komandu štaba 19. divizije, a ovaj joj je dao zadatak da zatvori i brani pravce iz Benkovca za Bukovicu.⁸⁹

Stab 6. brigade je, radi izvršenja dobijenog zadatka prema zapovesti štaba divizije, rasporedio svoje bataljone po sledećem:

— 1. bataljon je branio pravac koji od Benkovca izvodi u Žegar, posedajući položaje na liniji: Žedna greda, k. 540, Dubrava gora k. 467;

— 2. bataljon je branio pravac: Obrovac—Žegar, posedajući položaje za odbranu na liniji: s. Bilišane—trig. 235 k. 342.

— 3. bataljon je branio pravac, koji iz Karina, Kruševa i Obrovca izvodi se u s. Zelengrad.

— 4. bataljon je imao zadatak da se prebaci preko r. Zrmanje u s. Golubić, sa zadatkom odbrane pravca: Obrovac—Golubić—Krupa.⁸⁰

Stab brigade se sa prištapskim jedinicama smestio u s. Medveda.

Dok su jedinice 19. divizije izvodile ofanzivne akcije u Promini i Ravnim Kotarima od 24. do 28. januara, Nemci su 24. januara ovladali komunikacijama: Knin—Ervenik—Kistanje—Benkovac i Gračac—Obrovac; zatim

⁸⁴ Štab 26. divizije prebacio je navedenu brigadu brodovima 3. i 4. pomorskog sektora, prvo na o. Kornati, a 18. januara u rejon Prosike, južnije od Pakošтана. Njeno prihvatanje na obali izvršile su jedinice štaba Grupe partizanskih odreda (koja je bila pod komandom štaba 19. divizije, a posle proboja iz okruženja 19. divizija na Turovcu ušla je u sastav 9. divizije, kao njena 3. brigada). U ovom periodu ona je nosila privremeni naziv 3. prekomorska brigada (Dragutin Grgurević „Devetnaesta severnodalmatinska divizija“), Institut za historiju radničkog pokreta, Zagreb, 1964.

4. bataljon 6. brigade nalazio se u toku čitave druge polovine januara u Bukovici, zatvarajući pravac Obrovac—Žegar.

poseli polazne rejone za napad, i to: Prevjes, Zrmanja, Otrić, Malovan, Vučipolje, Gračac, Obrovac, Kruševo, Mokro polje. Ervenik, Kistanje, Đevrske i Benkovac, koji su kružno postavljeni oko jedinica 19. divizije. Do stizanja 6. brigade u Dalmatinsku Bukovicu i dobijanja zapovesti štaba 19. divizije za odbranu, neprijatelj je bio izvršio njihovo potpuno taktičko okruženje.⁸¹

Do 31. januara Nemci sa navedenih polaznih rejona nisu preduzimali još nikakve napade, osim neprekidnog izviđanja i osmatranja. Svoje namere oni su vešto skrivali od stanovništva, proturajući vesti o teškoćama pokreta iz Grčke i potrebnom zadržavanju dok ne prođe sneg kad bi krenuli za Nemačku.

Ovakvo privremeno mirovanje i smišljena dezinformacija o tobožnjem putu ka severu doveli su izvesno vreme u nedoumicu štab 19. divizije. Međutim, kad se saznalo o grupisanju nemačkih snaga na komunikaciji Zrmanja—Otrić—Vučipolje bilo je jasno da oni imaju nameru da okruže 19. diviziju.⁸²

Radi obezbeđenja sa pravca Otrića i Vučipolja, štab divizije je odlučio da 13. dalmatinsku brigadu hitno uputi preko reke Zrmanje sa pravca Benkovac na pravac Otrića i 30. januara u tom cilju izdao svoju direktivu br. 15 od 30. januara.⁸³

Zadaci ostalih jedinica divizije nisu bili promenjeni. Trebalo je da 5. i 6. brigada ostanu na dotadašnjim položajima radi obezbeđenja izvlačenja 13. brigade preko reke Zrmanje. Štab divizije je imao nameru da kasnije i ove brigade grupiše na prostor Kučević—Rujišta—Turovac—Krupa, pa da tako koncentrisanim snagama divizije izvrši prodor iz okruženja.⁸⁴

Uočivši neprekidne pokrete i vrlo živ saobraćaj Nemaca na komunikaciji Gračac—Obrovac, štab 6. brigade

Komandant 1. brigade nemačke divizije u svom izveštaju komandantu 15. brdskog nemačkog korpusa kaže:

„Otvaranje puta Gračac—Obrovac omogućilo je zaokružavanje glavnine 19. divizije, koja je bila prikupljena u prostoru zapadno od Knina”. (Zbornik, t. V, knj. 24. dok. br. 148. str. 687).

^M Izveštaj štaba 19. divizije Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske od 6. februara 1944. godine (VII, reg. br. 31—2, k. 112).

^M Arhiv VII, reg. br. 12'1. k. 111.

^M Zbornik, t. V, knj. 24. dok. br. 20, str. 77.

je samoinicijativno prebacio 1. bataljon na desnu obalu reke Zrmanje u s. Golubić, sa zadatkom da u sadejstvu sa 4. bataljonom brani pravac Obrovac—Golubić—Krupa.

Da bi rukovodio ovim bataljonima na desnoj obali reke Zrmanje, sa 1. bataljonom se prebacio i komandant i pomoćnik komesara brigade, dok su drugi članovi štaba i dalje ostali u s. Medveda.

Jedan vod Nemaca sa 20 mazgi krenuo je u zoru 1. februara iz Obrovca u pravcu s. Bilišane. Ovaj pravac je branio 2. bataljon brigade, pa kad su Nemci naišli na njih bila je otvorena puščana i mitraljeska vatra i oni su ostavili mazge i počeli da beže u pravcu Obrovca. Tako je 2. bataljon zaplenio 20 mazgi sa tovarnom opremom. Nemci nisu znali da se u s. Bilišanima nalaze naše snage, pa su bili pošli da uzmu seno za konje. Bilo je zimsko doba sa snežnim pokrivačem i nestašica sena u ovom kraju predstavljala je za Nemce veliki problem u ishrani konja, što se vidi i iz izveštaja komandanta 1. brdske nemačke divizije komandi 15. korpusa.⁹⁵

Istog ovog dana u zoru 4. bataljon je postavio zasedu na putu Gračac—Obrovac. Položaji zasede su bili na delu puta Prezid—Popova kapa. U 9 časova iz Gračaca prema Obrovcu naišla je jedna manja nemačka motorizovana kolona, koja je puštena na blisko odstojanje i iznenadno je na nju otvorena vatra iz pešadijskog naoružanja potpuno razbijena: ubijeno je 30 Nemaca, jedan zarobljen; zapjenjeno je 4 puškomitraljeza „šarac“ sa 500 metaka, 4 pištolja, 1 fotografski aparat; a uništeno je 5 kamiona, 1 automobil, 1 motocikl sa prikolicom, 1 protivkolski top, 1 protivavionski mitraljez. U međuvremenu su od Gračaca pristigle jače nemačke motorizovane snage i razvile se za borbu, zauzimajući položaje pored puta, i otvorile jaku minobacačku i artiljerijsku vatru na jedinice 4. bataljona koji se morao povući u s. Golubić. Naši gubici su bili mali: 2 poginula.⁹⁶

Ujutro 2 februara nemačka kolona, koju je činio jedan bataljon 99. pešadijskog puka, počela je nastupati desnom obalom reke Zrmanje od Obrovca u pravcu

⁹⁵ Zbornik, t. V, knj. 24, dok. br. 148, str. 570.

⁹⁶ Jedan od njih je bio komandir 4. čete Nikola Bursać, koga su njegovi borci sahranili u s. Golubić.

s. Krupa. Ovaj pravac je branio 1. bataljon sa položaja na Gradini k. 238.

Kad su se približili našim položajima Nemci su otvorili jaku artiljerijsku i minobacačku vatru, posle čega je u napad krenula pešadija. Pod pritiskom jačih snaga 1. bataljon se povukao na prihvatne položaje severno od s. Krupa.

Selo Golubić se proteže jugoistočno od Obrovca, između reke Zrmanje i Velebita. Nemci su zapalili prvih nekoliko kuća u koje su ušli i pobili oko 40 ljudi, žena i dece. Posle ovog su selo opljačkali i padom mraka se vratili u Obrovac, dok je 1. bataljon ponovo poseo položaje severno od s. Golubić.

Rano 3. februara otpočeo je opšti napad nemačke 1. brdske divizije. Njen 99 pešadijski puk nastupao je u tri kolone (jačine od po jednog bataljona ojačanog brdskim topovima i minobacačima) prema položajima koje je branila 6. brigada i to:

— leva kolona, iz rejonu s. Muškovci, koje se nalazi na komunikaciji Obrovac—Gračac, otpočela je napad pravcem: Spasi dom—zaselak Veselinović—Golubić—Krupa;

— srednja kolona, iz rejonu Obrovca, napadala je levom obalom reke Zrmanje, pravcem Obrovac—s. Bilišane—2egar, i

— desna kolona, iz rejonu s. Kruševo, napadala je pravcem s. Kruševo—Zelengrad—Medvede—Žegar.

Na pravcu s. Kruševo—s. Zelengrad—s. Medveđa branio se 3. bataljon, koji je odbio neke manje snage kod k. Uvezac (541), nanoseći im gubitke, dok se glavnina desne kolone probila u pravcu s. Medveđa i Zelengrad.

Na pravcu Obrovac—s. Bilišane branio se 2. bataljon, koji je pod snažnom artiljerijskom i minobacačkom vatrom bio prisiljen da se povuče u pravcu s. Bogatnik i posedne nove položaje za odbranu. Ovo povlačenje 2. bataljona dovelo je 3. bataljon u opasnost da bude odsečen pa se i on povukao na nove položaje na liniji: k. 456—k. 483—k. 319—k. 445.

Pošto je nastala noć Nemci su prekinuli svoj napad i 2. i 3. bataljon su ostali na posednutim položajima da bi produžili odbranu u toku sutrašnjeg dana.

Levu kolonu je sačekao vatrom 1. bataljon na liniji: k. 458—k. 371, ali su Nemci odgovorili jakim dejstvom artiljerije i minobacača, usled čega se 1. bataljon počeo povlačiti u pravcu s. Krupa.

4. bataljon, koji se nalazio na desnoj obali reke Zrmanje, u s. Golubić i zatvarao pravac od Obrovca ka Gradini, odstupanjem 1. bataljona padinama Velebita kroz navedeno selo, našao se usamljen između reke Zrmanje i vododerine potoka Krupa. Da bi izbegao okruženje, njegov komandant, preduzimajući obezbeđenje iz pravca kojim je nastupao neprijatelj za 1. bataljonom, izveo je svoje jedinice bez gubitaka preko vododerine potoka Krupe i padina Trebačnika, t. 350 u s. Macure (južno od s. Krupa)."⁷

Kako je neprijatelj istoga dana zauzeo i s. Zegar, to je prekinuta veza sa bataljonima, koji su ostali na levoj obali reke Zrmanje u Dalmatinskoj Bukovici i oni nisu znali dokle je neprijatelj dopro, pa je za njih nastala velika opasnost.

Pošto je uočio svu ozbiljnost situacije u kojoj su se našli 2. i 3. bataljon i deo štaba brigade, komandant je naredio da oni u toku noći pređu reku Zrmanju, južno od s. Zegara, i stignu u s. Macure. Kurir je ovo naređenje predao na vreme u s. Bogatnik, nakon što je po oštroj zimi preplivao hladnu Zrmanju.

Po prijemu ovog naređenja, obaveštajni oficir brigade je ove naše snage preveo preko Zrmanje i zaseoka Komozeci, zaobilazeći sa severozapada s. Zegar, pa su se one u zoru 4. februara spojile u s. Macure sa 4. bataljonom.⁸⁸

U s. Macure se prikupila cela 6. brigada bez 1. bataljona, koji se povukao u pravcu s. Duboki Dol. Veza s njim se nije mogla uspostaviti, s obzirom na to što su Nemci držali s. Krupa.

U ovim početnim borbama jedinice brigade nanele su Nemcima sledeće gubitke: oko 50 ubijenih i veći broj ranjenih; dok su naši gubici bili 3 mrtva i 2. ranjena."

⁷ Komandant 4. bataljona je bio Dušan Batinica, sada pukovnik JNA

⁸⁸ Obaveštajni oficir brigade je bio Joco Kovačević, sada pukovnik JNA u penziji.

*) Izveštaj 19. divizije, GŠH i štabu 8. korpusa. Arhiv VII. reg. br. 34—2, k. 112.

Na pravcu odbrane 5. brigade Nemci su se probili u s. Zegar a brigada se povukla na desnu stranu reke Zrmanje, postavljajući se za odbranu pravca: Mokro Polje—Kučević—Rujišta i Erven k—Kučević—Rujišta.

Na odseku odbrane 13. dalmatinske brigade, koja je zatvarala i branila pravce od Vučipolja i Otrića u pravcu Turovca, Nemci su do mraka ovladali Lipačem, Dubokim Dolom i Turovcem. Ovo je tada bio najvažniji odsek odbrane divizije. Gubitkom Lipača i Turovca, situacija za probijanje divizije u pravcu Like se komplikovala.

6. brigada, bez 1. bataljona, kretala se u pravcu Gornjeg Javornika, gde je stigla oko 14 časova 4. februara. Pored neprekidnih pokreta, borbi i slabe ishrane, slabo obučeni i obuvjeni borci su imali još jednog strašnog neprijatelja, snežnu buru, koja je toga dana počela da duva.

Pošto je 6. brigada stigla u s. Gornji Javornik, gde se nalazio štab divizije, primila je u 18 časova zapovest, prema kojoj je dobila nove zadatke kao i ostale jedinice divizije.¹⁰⁰

Kada je pisana ova zapovest štab divizije nije znao da su Nemci u to vreme već bili zauzeli Turovac i Duboki Dol, kao i visove u pravcu železničke pruge Lipač i Paripovac. Kad se ovo saznalo, povučena je pomenuta zapovest i u 19,45 časova izdata druga, prema kojoj su zadaci bili:

— 5. brigada je trebalo da drži Vrbicu—s. Rujišta—s. Kučević;

— 13. dalmatinska brigada da posedne i čvrsto brani položaje na liniji: Jelovac—k. 1031—Paripovac, k. 1060 i k. 928.

— 6. brigada da drži i brani položaje na liniji: Zapirovača—Gradina—Visibaba—Tojage i da osmatra položaje u pravcu s. Krupe na liniji: Mandićev stan, Medin vrh, Sedlo, pa da ih u slučaju potrebe posedne i brani."

Brigadama je naređeno da na položajima drže mali deo svojih snaga, a da imaju što jače rezerve, sa kojima

¹⁰⁰ in prepis originalne zapovesti štaba 19. divizije u Arhivu VII, pod reg. br. 1/10—4, k. 1009.

Arhiv VII, reg. br. 1/10—4, k. 1009.

bi mogle intervenisati u pravcima na kojima to u datom momentu bude najpotrebnije. Na kraju ove zapovesti štab divizije je ukazao na proboj koji se imao preduzeti u toku noći, zbog čega je podvučena potreba da starešine čvrsto drže jedinice u svojim rukama.

Prema primljenoj zapovesti, a radi obezbeđenja sa pravca Krupe, štab 6. brigade je 5. februara uputio 2. bataljon sa zadatkom da posedne položaje na liniji: Gradina, k. 585—Visibaba—Jelovac. Usled visine snega, vejavice i jake bure, bataljon se dosta sporo kretao uz stranu grebena, odakle je kasnije trebalo da grebenom izbije na određene položaje. Zemljište je bilo pošumljeno a šumsko drveće pokriveno injem i snegom. Išlo se u koloni po jedan, a na čelu je bio komandant bataljona, koji je bio rodom iz ovog kraja i dobro poznao ovaj teren. U visini Visibabe—Tojage, iza drveća pokrivenog snegom, iznenada je otvorena vatra iz automatskog oružja na čelo i levi bok kolone. Verovatno su Nemci primetili kolonu bataljona, pa su je pustili da dođe na što bliže odstojanje. Bataljon je imao 7 mrtvih i 7 ranjenih. Među poginulima nalazili su se komandant bataljona i komandir komesara jedne čete. Zbog pogibije komandanta došlo je do pometnje, pa se bataljon vratio unazad u pravcu grebena, odakle je u toku dana povučen da ostane u rezervi brigade.

Posle iznenadnog napada na 2. bataljon Nemci nisu za njim nastupali, već su ostali na zauzetim položajima. Svoj glavni napad usmerili su sa severa, pravcem Tojage—G. Javornik, gde su bile prikupljene komore, bolnica sa ranjenicima i neke jedinice koje nisu držale položaje. Ovaj pravac je branio 4. bataljon, koji je ceo dan uspešno odbijao neprijateljske napade, čvrsto držeći u svojim rukama položaje: Zir-stan—k. 982, do proboja u 23 časa, ne dozvolivši Nemcima da ometu prikupljanje divizije za prodor.

Čitava 19. divizija bila je okružena na jednom vrlo malom prostoru i postojala je ozbiljna opasnost od potpunog uništenja, pa je u toku noći 5/6. januara odlučeno da se izvrši proboj u pravcu južne Like. Štab divizije je na početku smatrao da treba preći preko r. Zрманje, a potom se probiti pravcem: Rujišta—Rastičevo. Međutim, štab 5.

brigade je uporno insistirao sa svojim predlogom da se treba probijati pravcem: Lipač—ž. st. Malovan—s. Glogovo.¹⁰²

Radi stvaranja povoljnih uslova za proboj 5. brigada je dobila zadatak da zauzme Paripovac (odakle je prethodnog dana bila odbačena 13. dalmatinska brigada), potom da probije nemački obruč, nastupa u pravcu s. Glogova i najzad zatvori pravce: Malovan—Otrići i Malovan—Gračac.

13. dalmatinska brigada imala je zadatak da nosi ranjenike i da obezbeđuje i njih i komoru.

6. brigada je imala zadatak da, u ulozi zaštitnice, posedne položaje za odbranu i omogući izvlačenje svih ostalih snaga divizije.¹⁰¹¹

Na dan 5. februara, 3. i 4. bataljon 6. brigade držali su položaje na liniji: Stružnica, k. 1083—k. 1058—Zir-stan. k. 969. dok su 1. i 2. bataljon bili u rezervi (1. u rejonu Jasikovac, a 2. u G. Javorniku).

Pred mrak 5. februara 3. i 4. bataljon su preduzeli napad na Paripovac i došlo je do oštre borbe. Držanje boraca i starešina bilo je na visini i svi su bili svesni da od njihove borbe zavisi uspeh proboja čitave divizije. U ovoj teškoj situaciji naročito se istakao 4. bataljon. Žestoke borbe su se vodile oko Zir-stana i tu su borci 4. bataljona pokazali izvanrednu hrabrost.

Za ovo vreme 2. bataljon se prikupljao u G. Javorniku, a 1. bataljon u Milenković-stanu. Ova dva bataljona su bila pretrpela velike gubitke u toku 3. i 5. februara, pa ih je štab brigade zadržao u rezervi.

5. brigada je počela sa probojem na Lipaću oko 18 časova i posle oštih borbi, sa nemačkim snagama koje su bile jačine do dva bataljona, uspela oko 20 časova da ovlada ovim položajem a potom i južnim delom Turovca, čime je bio otvoren put diviziji u pravcu Like.

Za vreme borbe za Lipač neprijatelj je osetio našu nameru. pa je pružio žestok otpor da bi je osujetio. Naši

Prema sećanju autora i izjavi Ilije Radakovića, bivšeg komesara 5. brigade.

»» Zbornik, t. V, knj. 24. dok. br. 20, str. 79.

Jedinice (i. brigade na maršu, posle proboja na Turovcu, između i. st. Malovana i s. Glogovo (Lika) — februara 1944. godine

borci su i ovde zadobili pobjedu, zahvaljujući velikoj hrabrosti i svesti o značaju ove borbe od koje je zavisila sudbina 19. divizije.

Dok su bataljoni 5. brigade krčili put u pravcu s. Glogovo i obezbeđivali pravce od Malovana i Otrića, pod njenom zaštitom izvršili su pokret 13. brigada, bolnica, štab divizije i ostali delovi.

6. brigada, kao zaštitnica, preduzela je povlačenje tek u 22,30 časova, kada su svi ostali delovi bili tako odmakli da su bili van neprijateljskog domašaja. Brigada se kretala istom prtinom kojom su druge jedinice ranije odstupile, a u zaštitnici je bio 4. bataljon koji je u toj ulozi izdržao teške borbe sa nemačkim jedinicama što su nastupale za našim snagama.

Po prelazu železničke pruge kod žel. stanice Malovan, 6. brigada je bila van opasnosti i pred zoru 6. februara stigla u s. Glogovo.

Gubici brigade u celoj operaciji su bili: 15 mrtvih i 23 ranjena borca i rukovodioca.¹⁰⁴

Gubici neprijatelja, prema procenama štaba brigade, ubijenih 32, zarobljena 2, a koliko je bilo ranjenih nema podataka.

S obzirom na tešku situaciju u kojoj se bila našla, 19. divizija se probila iz obruča uz relativno male gubitke.

Međutim, štab 19. divizije ranije nije dobro procenio situaciju, naročito u vezi sa prodorom 1. brdske nemačke divizije iz Knina u Dalm. Bukovicu, pa na vreme nije doneta odgovarajuća odluka, te se divizija našla u okruženju.

Nije trebalo koncentrisati jedinice divizije na jednom relativno malom prostoru. Bila je greška što je 6. brigada prebačena u Dalm. Bukovicu iz Ravnih kotara, gde je imala dobre mogućnosti za akcije i manevrisanje.

O svojoj odluci za potpuno okruženje jedinica 19. divizije govori i sam komandant 1. brdske nemačke divizije u svom izveštaju komandantu 15. brdskog nemačkog korpusa.¹⁰⁵

Posle proboja iz nemačkog okruženja 19. divizija se prikupila u rejonu: s. Glogovo—Gubavčevo Polje—Brvno. Obezbeđenja su postavljena u pravcu železničke pruge Knin—Gračac, ž. stanice Malovan i prema Gračacu. Posle gladi, marševa i borbi po zimi jedinice su bile premorene, pa im je ovaj odmor bio neophodan.

U s. Glogovo i deo Gubavčeva Polja smestila se 6. brigada i ona je davala obezbeđenje za celu prostoriju divizije na pravcu železničke pruge i ž. st. Malovan, kao i prema s. Popini, gde je bilo jako četničko uporište.

»< Od starešina su poginuli: Luka Jarić, poručnik, komandant 2. bataljona; Josip Jakelić, komandir čete 2. bataljona; Petar Trivić, komandir čete 2. bataljona; Ivanka Matešić, vodni delegat iz 3. bataljona; Nikola Barčul, komandir čete 4. bataljona. Ranjeni su: Vojislav Radaković, komesar 1. bataljona; Zorka Anzulović, komesar čete 1. bataljona; Dužan Sladojev, komesar čete 3. bataljona; Stipe Cvitan, komandir voda 3. bataljona. (Vidi relaciju 6. brigade 19. divizije, VII. k. 1020 l).

¹⁰¹ „Poduhvat „emil“ je sada ponovo potvrdio iskustva koja su prikupljena u skoro jednogodišnjim borbama na Balkanu, da je obrazovanje obruča najbolje sredstvo za uništenje jakih neprijateljskih snaga.“ (Zbornik, t. V. knj. 24, dok. br. 148, str. 669).

Evakuacija ranjenika iz s. Glogovo (Lika) u Bruvno, posle proboga iz okruženja 19. divizije na prostoru Turovac — februar 1944. god.

Prema podacima o kretanju nemačkih jedinica na komunikaciji Zrmanja—Gračac i Zrmanja—Otrić—Srb, štab divizije je izvukao zaključak da postoji opasnost od ponovnog okruženja divizije, pa da bi to osujetio izdao je potrebno naređenje koje je predviđalo pokrete brigade.

Međutim, nije došlo do primene ovog naređenja pošto je u međuvremenu Glavni štab NOV i PO Hrvatske naredio da se 19. divizija angažuje na komunikaciji: Donji Lapac—Srb—Srbski klanac radi sprečavanja pokreta nemačkih jedinica ovim pravcem i likvidacije pojedinih uporišta.”^m

U vezi sa ovim dati su zadaci: 5. brigada, posle prikupljanja u s. Mazinu, da dejstvuje na komunikaciji D. Lapac—Srb;

— 13. dalmatinska da ostane u rejonu Bruvna i obezbeđuje pravce od Gračaca, Popine i s. Malovana.

— 6. brigada da dejstvuje na komunikaciji Otrić—Srbski klanac—Srb, postavljajući zasede i vršeći prepade

Vidi radio-depešu GSH. štabu 8. korpusa od 7. februara 1944. god. (Zbornik, t. V. knj. 24, str. 506).

na neprijatelja i da prema situaciji vrši pritisak u pravcu Trubara i Tiškovca, vodeći računa da jedinice ne budu odsečene. Naređeno je da akcija počne 16. 17. februara.¹⁰⁷

Na osnovu primljene zapovesti štaba divizije, štab 6. brigade je odlučio da sa dva bataljona dejstvuje na putu severno, a sa dva bataljona južno od Srbskog klanca. U tom cilju je naredio:

— 1. i 4. bataljonu da izvrše pokret u pravcu s. Dobašnica i da se razmeste: 1. bataljon u zaseocima Petrovići i Mandići, a 4. bataljon na Koraćušu.

— 2. i 3. bataljonu da ostanu u rejonu s. Glogovo i Gubavčevo Polje, sa zadatkom napada na neprijateljski saobraćaj na komunikaciji Otrić—Srbski klanac.

Štab brigade je krenuo sa 1. i 4. bataljonom u s. Dobašnica i smestio se u kuću Milkana Petrovića;

Izviđači 4. bataljona ustanovili su da, usled visokog snega i bure, Nemci uopšte ne saobraćaju putem Srb—Srbski klanac—Otrić.

Tako, usled snega, koji je neprekidno padao, i bure, koja je jako duvala, jedinice brigade nisu imale nikakvog sukoba sa neprijateljem. Nemci su prestali sa pokretima u pravcu Bosanske krajine iz rejona Knina.

Ovo vreme je iskorišćeno za političko uzdizanje boraca i starešina. Borci su se po vodovima prikupljali u pogodnim kućama i tu su im se držala predavanja.

U vreme boravka u s. Dobašnica, Narodnooslobodilački odbor iz Gornje Suvaje uputio je u štab brigade, pod vodstvom jedne drugarice 6 Poljaka, bivših ratnih zarobljenika, koje su Nemci koristili kao radnu snagu u pojedinim jedinicama. Oni su, pre nego što je sneg pao, uspeali da pobegnu iz Srba i bili su se sklonili u G. Suvaju, gde ih je odbor čuvao sve do upućivanja štabu brigade. Poljaci su raspoređeni u jedinice brigade, gde su bili uzorni i hrabri borci, sve dok nisu izginuli.¹⁰⁸

¹⁰⁷ Vidi zapovest štaba 19. divizije br. 17 od 15. februara 1944. god. (Zbornik, t. V, knj. 24, dok. br. 59, str. 278).

¹⁰⁸ Ogenk Odončić, borac 2. čete 4. bataljona, poginuo 17. novembra 1944. god. u rejonu Karina; Juraj Kačkovski borac 4. bataljona, poginuo 10. novembra 1944. god. na Kninu; Jakov Burčuk, borac 1. čete, 1. bataljona, poginuo 30. novembra 1944. god.

Štab 19. divizije je naredio 22. februara da se 6. brigada vrati u severnu Dalmaciju, pa da se tu popuni novim borcima i vrši napade na neprijateljska uporišta. Istog dana štab brigade sa 1. i 4. bataljonom stigao je u s. Glogovo, odakle se kompletna brigada u toku noći 23/24. februara, pravcem s. Glogovo—želj. st. Malovan—s. Duboki Dol—Krupa, prebacila u Dalm. Bukovicu.

5. Odbijanje četničkog napada na Btikovicu i ispada Nemaca i četnika iz Obrovca

Posle neuspele nemačke operacije „emil“, koja nije dovela do okruženja i uništenja, 19. divizija se probila i prešla u Liku. U severnoj Dalmaciji ostale su da i dalje dejstvuju jedinice štaba grupe odreda, koje su se za vreme izvođenja nemačke operacije takođe uspešno izvukle iz okruženja i probile u pozadinu nemačkih jedinica. Domaći kolaboracionisti su iskoristili prazninu, nastalu odlaskom jedinica 19. divizije, za širenje svoje popagande i mobilizaciju novog ljudstva za popunu svojih jedinica. Tako su se četničke snage povećale za oko 2000, a ustaške za novih 350 ustaša. Po nekim selima ustaše su uspele da formiraju ustašku seosku miliciju.

Pošto je 1. nemačka brdska divizija, posle izvedene operacije, otišla preko Bihaća u pravcu Zagreba, u severnoj Dalmaciji ostali su: 264. nemačka divizija, 92. nemačka motorizovana brigada, jedan puk nemačke divizije „Brandenburg“ i delovi legionarske 373. divizije.¹⁰⁹

6. brigada je, posle uspešnog marša preko železničke pruge i komunikacije Gračac—Otrić, do pada mraka 24. februara stigla u rejon Zegar—Bilišane.

na Kninu; Anton J. Jelovski, borac 2. čete, 2. bataljona, poginuo 26. aprila 1945. god. na Rečini; Petar Bokmalj, borac 1. čete, 1. bataljona, poginuo 30. novembra 1944. god. na Kninu; Rauk Hajdedov borac 3. čete 4. bataljona poginuo 12. aprila na Rečini.

¹⁰⁹ Nemačka 264. divizija (891, 892. i 893. puk) bila je raspoređena u rejonu: Zadar, Split, Drniš, dok su se delovi 373. nemačke legionarske divizije nalazili u Kninu i obezbeđivali komunikaciju: Knin—Otrić—Srb—Bihać—Bos. Novi. (Zbornik, t. V, knj. 24, dok. br. 104, str. 487).

1. i 4. bataljon su upućeni u s. Bilišane, sa zadatkom zatvaranja pravca koji iz Obrovca vodi u pravcu Zegara, a 2. i 3. bataljon su zadržani u brigadnoj rezervi u Zegaru, gde se smestio i štab brigade.

Štab brigade odreda, putem svoje obaveštajne službe, primio je 29. februara prepis zapovesti komandanta četničke „Dinarske divizije“, popa Momčila Đujića, iz koje se videla namera četnika da sa više pravaca preduzmu napad na jedinice štaba Grupe odreda u Dalm. Bukovici. Cilj ovog napada je bio da razbiju naše jedinice i izvrše mobilizaciju ljudstva za pojačanje četničkih redova.

Pojedine četničke jedinice dobile su zadatke da napadaju po sledećem:

Leteća četnička brigada (oko 500 četnika), pravcem Benkovac—Medviđe; Skradinska četnička brigada (oko 200 četnika) pravcem Skradin—Devrske—Bijeljina; Prominska četnička brigada (oko 350 četnika) i Kosovska četnička brigada (oko 600 četnika) pravcem Radučić—Ivoševci—Bivočevo Selo. Svim četničkim snagama komandovao je četnički vojvoda Đujić, koji se nalazio kod Kosovske brigade.¹¹⁰

Četnički napad trebalo je da počne 1. marta u 5 časova.

Procenjujući četničke namere i snage načelnik štaba 19. divizije, koji se nalazio sa štabom Grupe odreda, izdao je jedinicama grupe odreda i 6. brigade svoju zapovest,¹¹¹ prema kojoj je trebalo sačekati četnike u zasedama na pravcima njihovih pokreta i sprečiti njihov prodor na slobodnu teritoriju Bukovice."²

Na navedenoj teritoriji naše snage su bile ovako raspoređene:

- 6. brigada (koja je 24. februara stigla iz Like u Bukovicu) u rejonu s. Zegar—s. Biliševo;
- Zadarski partizanski odred u rejonu s. Dobropoljci;
- Severnodalmatinski partizanski odrede u Bijeljini;

no prepis Četničke zapovesti dobio je štab Grupe odreda 29. februara u 11 časova od rejonskog obaveštajnog centra — Šibenik. (Zbornik, t. V, knj. 25. dok. br. 24. str. 119).

i" Načelnik štaba divizije je bio Ante Biočić.

^{1.5} Zbornik, t. V, knj. 24, dok. br. 108, str. 542.

— Kninski partizanski odred u s. Erveniku.

Prema zapovesti od 29. februara jedinice 6. brigade dobile su sledeće zadatke:³

— 3. bataljon da zatvori pravac s. Ivoševci—Biov-
čino Selo (zaselak Đurići) i sačeka na pogodnim položajima četničku kolonu koja je imala da nastupa tim pravcem;

— 2. bataljon da na pogodnim položajima, između s. Medvide i s. Bruška sačeka u zasedi četničku kolonu koja će nastupati iz Benkovca;

— 4. bataljon da zatvori pravac od Obrovca;

— 1. bataljon da najhitnije krene usiljenim maršem u pravcu s. Medvide—Rodaljice, sa zadatkom sadejstva sa 2. bataljonom u odbijanje četničke kolone koja će nastupati iz Benkovca.

— Zadarski partizanski odred da sačeka četničku kolonu koja će nastupati iz Skradina;

— Severnodalmatinski da sačeka četničku kolonu koja će nastupati iz Kistanja prema Macurama;

— Kninski PO da jedan bataljon postavi između Radučića i s. Kanazira, a da drugi drži u rezervi u s. Erveniku.

U zapovesti je naglašeno da preostale detalje regulišu •
štabovi jedinica, pošto se usled kratkoće vremena sve nije moglo regulisati.

Pošto je štab divizije već izdao dosta detaljne zadatke i pojedinim bataljonima, štab brigade nije imao potrebe da izdaje posebnu zapovest; jedino je na pravcu Obrovac—Bilišane postavio 4. bataljon, a u pravcu s. Parčići je upućen 1. bataljon. Uveče 29. februara jedinice brigade su krenule na izvršenje dobijenih zadataka. Cilj je bio da se na navedene položaje izbije pre četnika, pošto je njihov napad imao da usledi rano ujutru 1. marta.

U 6 časova 1. marta, četnička kolona iz Benkovca krenula je u napad na položaje 2. bataljona: k. 640—'Visibaba, k. 544. Četnici su pušteni na blisko odstojanje i onda je na njih otvorena vatra. Usled jake vatre levo krilo četnika se počelo povlačiti, ali pošto su oni svojim desnim krilom zaobišli levi bok 2. bataljona naše snage su se mo-

Zapovest štaba divizije (načelnika štaba) od 29. februara 1944. god. (Zbornik, t. V, knj. 24, dok. br. 108, str. 542).

rale povući na pogodnije položaje, na liniji: M. Gospa—k. 540—zaselak Demić—Sakić. Na ovim položajima je 2. bataljon zadržao nastupanje četnika do pada mraka, a tada se povukao u s. Gornji Karin.

Četnička grupacija koja je došla od Kistanja, napala je u tri manje kolone na Zmištak (trig. 562), koji je držao 1. bataljon, i to: jednom kolonom pravcem: Vukše—Zmištak, drugom, pravcem: Krešovići—Zmištak; i trećom pravcem zaselak Subotići—Zmištak. Cilj četnika je bio da opkole na Zmištaku snage 1. bataljona. Naše jedinice su izvršile protivnapad i odbacile četnike koji su se povukli u pravcu s. Parčić. 1. bataljon se zadržao u s. Komozec, gde je stigao i 2. bataljon, posle odbijanja četničke kolone iz pravca Benkovca.

U zoru 3. marta, četnici su ponovo napali na Zmištak i u početku su uspeli da potisnu 1. i 2. bataljon, ali su ovi kasnije, oko 17 časova, izvršili protivnapad i povratili izgubljeni teren (s. Parčić i s. Subotići). Potom su ova dva naša bataljona dobila naređenje da izbace četnike iz Modrina-Sela i oni su noću 2/3. marta preduzeli pokret. Međutim, četnici su se u međuvremenu povukli iz Modrina-Sela u pravcu Kistanja, pa su 3. marta, posle pregrupisanja, preduzeli napad na 1. i 2. bataljon i uspeli da ih potisnu na liniji: s. Parčići—s. Krešovići—s. Opačići. Sutradan oko 13 časova četnici su izvršili napad na ovu liniju i to u dve kolone: jedna kolona, oko 500 četnika, protiv 2. bataljona, a druga kolona, oko 800 četnika, protiv 1. bataljona. Četnici su u početku uspeli da potisnu 2. bataljon na liniju: s. Komozeći—s. Prklje, ali je prvi bataljon odbio četničku grupaciju koja je napadala na njegove položaje i odbacio je u pravcu Bjeljine.

Najzad su ipak sve četničke snage bile prinuđene da se povuku na polazne rejone i da napuste Bukovicu.

Po završetku ovih borbi 6. brigada je imala sledeći raspored:

- 1. bataljon u s. Parčiću;
- 2. bataljon u s. Komazecu;
- 3. bataljon u s. Zegaru;
- 4. bataljon u s. Bilišane.

Štab 4. bataljona G. brigade, s. Bilišane, februara 1944. godine. U sredini slike, naslonjen na stenu leđima, stoji komandant bataljona Dušan Batinica, desno je zamenik komandanta Gojko Banjanin levo je komesar bataljona Kazimir Nekić, drugi sdesna stoji zamenik komesara bataljona Petar Vejinović. Ostali na slici su kuriri, bolničari, obaveštajni oficir i referent saniteta bataljona

Četnici su, prema izveštajima naših jedinica, imali 20 mrtvih i 30 ranjenih.¹¹⁴

6. brigada nije imala gubitaka.

U ovakvoj situaciji jedinice 6. brigade bile su raspoređene po sledećem:

— 1. i 3. bataljon u s. Medveđa, sa zadatkom da zatvore pravac prema Benkovcu;

— 4. bataljon u s. Bilišanima, sa zadatkom obezbeđenja od iznenadnog napada Nemaca i četnika iz uporišta Obrovac;

— 2. bataljon je bio u s. Zegaru, kao brigadna rezerva.

Štab brigade je bio u s. Zegaru.

¹¹⁴ Zbornik, t. V, knj. 24. dok. br. 41, str. 203.

U Obrovcu su se nalazili: 2. bataljon 891. puka nemačke 264. divizije."⁵

Neprijatelj je imao nameru da na ovom prostoru, pre svega, obezbedi slobodan saobraćaj na putu Obrovac—Karin, pa je u tom cilju bilo potrebno odbaciti 4. bataljon 6. brigade, koji je držao položaj k. 351—Lokvine—k. 232. Jedinice bataljona su se po padu mraka povlačile radi prenoćišta u zaseoke Kuridže i Badže, gde su ostajale do svitanja, s tim što je za ovo vreme jedno jače odeljenje kontrolisalo pravac prema Obrovcu.

Neprekidnim izviđanjima neprijatelj je otkrio našu liniju odbrane. U zoru 8. marta, Nemci i četnici, pod zaštitom mraka i jutarnje magle, nastupali su od Obrovca prema položajima 4. bataljona.

Kad su izviđački delovi primetili neprijateljske snage otvorili su na njih vatru, a samim tim dali znak celom bataljonu da se spremi za borbu.

Pošto su Nemci već izbijali na liniju, predviđenu za odbranu, bataljon je brzo poseo rezervne položaje: k. 416—k. 351—crkva sv. Gospe—k. 221. Prvi napadi Nemaca bili su odlučno odbijeni, a tako isto su i svi njihovi kasniji pokušaji da zauzmu naše položaje ostali bez rezultata. Borba se produžila do 12 časova a tada je 4. bataljon izvršio vrlo uspešan protivnapad tako da je neprijatelj bio odbačen, pa se povukao u pravcu Obrovca.

U ovoj borbi se naročito istakla 1. četa 4. bataljona, u čemu ima dosta zasluga njen komandir Nikola Mandić. Za primer požrtvovanosti i hrabrosti treba istaći i komandira 2. čete Steva Skorića i vodnika iz iste čete Srećka Lijevića.

Prema našim prikupljenim podacima, Nemci su za vreme ove borbe imali 7 mrtvih i 15 ranjenih, dok su gubici 4. bataljona bili: 2 mrtva i 3 ranjena."¹¹

1. i 3. bataljon su u toku 8. i 9. marta samoinicijativno preduzeli čišćenje zaseoka u Gornjem Karinu od čet-

⁵ Zbornik, t. V, knj. 25. str. 54.

Poginuo zamenik komandira 2. čete Ivan Skorić, a ranjeni komandir 2. čete Stevo Skorić i vodnik voda Srećko Lijević. (Arhiv VII, reg. br. 20—1 2, k. 517a).

nika koji su se ispred njih povukli u pravcu Donjeg Karina pod zaštitu Nemaca iz uporišta kod Manastira. Pred mrak ovi su se bataljoni povukli na polazne rejone u s. Medveđa.

6. *Napad na ustaše u Jasenici i borbe kod Otrića i Malovana*

Krajem januara 1944. godine, ustaše su uspele da u s. Jasenice, na desnoj obali Zrmanje, obrazuju ustašku miliciju, jačine oko 50 milicionera. Pošto se ovo uporište nalazilo na putu Obrovac—Starigrad i Obrovac—Lovinac, a ustaše u njima su održavale vezu sa ostalim ustaškim garnizonima u Senju i Lovnicu, pri pokretima jedinica Narodnooslobodilačke vojske, poginuli su naši mnogi borci, prelazeći iz Like u severnu Dalmaciju. Ovo je navodilo na odluku da se ovo uporište likvidira. U prilog tome postojao je još jedan razlog. Naime, početkom februara (u vreme probijanja 19. divizije iz severne Dalmacije u Liku) intendant brigade Miroslav Orlov dopremio je sa ostrva Visa jedan drveni motornjak sa hranom, odećom, obućom i municijom, pa je sve to, zbog nemačke ofanzive, predato na čuvanje komandi mesta Karlobag, koja se nalazila u s. Seline. Pošto je ustaška milicija saznala za dolazak broda u Seline, izvršila je napad i zaplenila veći deo ovih sredstava.

Za napad na ustaše u s. Jasenice (zaselak Nekići) štab 6. brigade je odredio 4. bataljon i dopunski bataljon divizije, koji se nalazio u s. Bilišanima. Prijem preostalih sredstava od komande mesta Karlobag trebalo je, po zauzimanju s. Jasenica, da izvrši 1. bataljon i produži pravcem s. Jasenice—Seline. Po razbijanju ustaške milicije trebalo je da 4. bataljon ostane u s. Jasenicama radi obezbeđenja povratka 1. bataljona iz s. Seline.

Napad na zaselak Nekići, gde se nalazila ustaška milicija, izvršen je u zoru 12. marta. Iznenađena napadom 4. bataljona, ustaška milicija se razbežala po krševima Velebita, ne prihvatajući borbu. Tom prilikom bataljon je zarobio 12 a ubio 6 ustaša. Pronađen je i jedan manji deo opreme, koji su ustaše bile otele od komande mesta

Karlobag."⁷ 1. bataljon je našao 200 minobacačkih mina kod kamande mesta.

Posle akcije na Jasenice 1. i 4. bataljon 6. brigade su se iz s. Seline i s. Jasenice prebacili 13. marta preko reke Zrmanje u Bukovicu. Po naređenju štaba 19. divizije, koji se u međuvremenu zajedno sa 5. brigadom prebacio iz Like u severnu Dalmaciju i smestio u Parčić, 14. marta je štab 6. brigade uputio 1. bataljon u s. Mokropolje radi mobilizacije i popune novim borcima. Naime, još dosta sposobnih ljudi, u s. Mokropolje, Radučić—Ervenik—Pre-vjes, bilo je kod svojih kuća. Ostala tri bataljona bila su

Štab 3. bataljona „Boško Jokić“ 6. brigade — maj 1944. godine. Stoje sleva na desno: zamenik komandanta Petar Matić, komandant bataljona Milan Celić, pomoćnik komesara 6. brigade Vlade Aleksić, član politodjela 19. divizije Stavko Božović, komesar bataljona Vojislav Radaković, pomoćnik komesara bataljona Nikola Dukić.

u rejonu s. Zegar—Bilišane—Zelengrad. Štab brigade se nalazio u s. Zegaru. Sve do 7. aprila brigada je vršila mobilizaciju novih boraca u navedenom rejonu i obezbeđivala pravce koji od Obrovca i Karina vode u Bukovicu. Pored ovih zadataka održavana je u jedinicama brigade i vojno-politička nastava.

¹¹² Zbornik, t. V, knj. 24, dok. br. 108, str. 542.

Predstavnice Antifašističkog fronta tena iz s. Komazecl i » Bogatnika. u poseti i predaji čarapa i hrane jedinicama 6. brigade u s. Zegaru — marta 1944. god.

Početak aprila štab 19. divizije je, na osnovu prikupljenih podataka, stekao utisak da Nemci ponovo vrše pripreme za otpočinjanje napada na njegove jedinice, radi njihovog okružavanja u Dalmatinskoj Bukovici, pa je zbog toga doneo odluku da ih odatle prebaci na Velebit, u rejon s. Krupa—Duboki Do—Turovac—Rujišta—Kučević i da potom prati daljnje pokrete i namere Nemaca i postupi prema situaciji.

6. brigadi je naređeno da sa tri bataljona izvrši prelaz preko reke Zrmanje i prikupi se u rejonu s. Krupa—s. Duboki Do—Turovac, a da jedan svcj bataljon uputi u pravcu morske obale, sa zadatkom da prebaci ranjenike i prihvati i dopremi opremu i materijal za jedinice rt. korpusa sa brodovima, koji budu prispeli sa Visa u rejon Prošeka—Kamen.

Brigada je, prema dobijenom naređenju, izvršila 7. aprila pokret u navedeni rejon. Pošto Nemci nisu pokazivali nikakve namere, niti preduzimali kakve mere za napad, to je štab divizije, da bi iskoristio već prikupljene svoje brigade, odlučio da izvrši napad na četničko uporište

u s. Sučević. Prema obaveštenjima u s. Sučević se nalazio štab četničkog korpusa sa jednom četničkom brigadom, jačine oko 200 četnika."⁸

5. brigada je trebalo da napadne s. Sučević sa dva bataljona: jednim da obezbedi napad sa pravca Otrića, a drugim da bude u rezervi u rejonu s. Smrdljivac.

Zadatak 6. brigade je bio da napadne sa dva bataljona četničko uporište sa južne strane, a da treći drži u brigadnoj rezervi u s. Turovac.

Napad je počeo 8. aprila pred zoru. Četnički osiguravajući delovi su otkrili napad i približavanje naših jedinica, pa su napustili svoje predstražarske položaje u zaseocima Rutalji i Kranjci i povukli se u nekoliko kuća sagrađenih od kamena u s. Sučevac, koje su bile pripremljene za odbranu. Kroz zidove kuća i ograda probijene su puškarnice, a zemljište ispred kuća očišćeno je za brisan prostor, tako da im se nije moglo prići bez velikih gubitaka.

Pošto se u blizini nalazilo više četničkih uporišta u Otriću je bila i jedna nemačka jedinica. Stab divizije je u svanuće naredio povlačenje brigade u polazne rejone (5. brigada u s. Smrdljivac, a 6. brigada u s. Turovac).

Pošto planirani zadatak nije bio izvršen, štab 19. divizije je odlučio da se napad ponovi sledećeg dana.

10. aprila u isto vreme napad je obnovljen, s tim što je na s. Sučević napadala samo 5. brigada, dok je 6. brigada imala zadatak da sa 2. bataljonom izvrši demonstrativni napad na Srbski klanac, a sa jednim bataljonom da zatvori pravac od Gračaca preko Malovana za Otrić.

Stab brigade raspoređuje svoje snage radi izvršenja toga zadatka i sa 1. i 2. bataljonom kreće u pravcu Srbskog klanca.

1. bataljon napada na Srbski klanac (k. 790) sa severoistočne, a 2. bataljon sa jugozapadne strane. Napad je otpočeo u 15 časova, istovremeno kad i napad 5. brigade na s. Sučević. Imajući u rukama odlične položaje, koji su dominirali celim prostorom, neprijatelj nije dozvolio približavanje jedinica 6. brigade. Pošto je brigada imala za-

„Devetnaesta Severnodalrnatinska divizija“, Dragutin Gr-gurević. Institut za istoriju radničkog pokreta Hrvatske — Zagreb. 1964. god., str. 134.

datak da vrši samo demonstrativni napad to nije uporno ni napadala da bi izbegla gubitke. Prilikom povlačenja jedna četa 2. bataljona bila je sa okolnih dominantnih položaja praćena jakim neprijateljskom vatrom, tako da je izgubila dva puškomitraljesca sa puškomitraljezima.

6. brigada je povukla svoje bataljone u pravcu zaseoka Drobeci, severno od komunikacije Gračac—Otrić.

7. brigada 19. divizije, koja se u to vreme nalazila u rejonu Gračaca u Lici i bila pod komandom štaba 35. ličke divizije, samoinicijativno je napala selo Vučipolje, u kojem su se nalazili četnici i odatle ih isterala, ali su se oni povukli u tunel na železničkoj pruzi, odakle su pružili otpor. Cim je za to saznao, štab divizije je naredio 6. j 7. brigadi da likvidiraju ove četnike. Pošto je tunel bio zazidan, a četnici su imali u njemu dosta hrane i vode, a i pristup ka njemu je bio mogućan samo železničkom prugom, koji je branjen vatrom, to je likvidacija ove četničke grupacije bila moguća tek posle duže opsade. 6. brigada je tu ostala sve do 17. aprila, kad su Nemci i četnici sa pravca Otrića otpočeli napad na naše jedinice, koje su opsađivale tunel. Pošto 3. bataljon nije mogao da zaustavi ovaj napad neprijatelja, štab 6. brigade je naredio povlačenje svojih jedinica u Turovac i Cerovac. Međutim, pošto je štab divizije u tom vremenu primio izveštaj štaba Grupe odreda o prodoru neprijatelja iz Obrovca u s. Bilišane, naredio je štabu 6. brigade da uputi jedan svoj bataljon preko s. Krupe za Bilišane sa zadatkom sprečavanja neprijateljskog prodora. Za izvršenje tog zadatka, štab brigade je uputio 3. bataljon.

Štab 19. divizije je 17. aprila izdao zapovest za povratak svojih jedinica u severnu Dalmaciju. 7. brigada je i dalje ostala pod komandom štaba 35. ličke divizije u rejonu Gračaca. 5. brigada je dobila zadatak da se razmesti na prostoru s. Javornik—Rujišta—Ervenik, a 6. brigada u rejonu sela Krupa—Zegar—Bilišane. Ali pokret brigade nije usledio 18. aprila, kako je bilo predviđeno zapovešću divizije, zbog neprijateljskog ispada iz donjeg Lapca prema Bruvnu. Štab divizije je na početku dobio utisak da se radi o jačem neprijateljskom poduhvatu.

Zbog toga je brigada tek 20. aprila preduzela pokret iz rejona Turovac u rejon s. Krupa—Bilišane—Zegar. Dok

Stab 2. bataljona 6. brigade. Stoji: drugi s leva komesar bataljona Cedo Cvrlije. Sede: prvi s leva zamenik komandanta bataljona Milan Medić: drugi, komesar 6. brigade Stevo Maoduš, treći, komandant 6. brigade Danilo Damjanović Danić i, četvrti, komandant bataljona Milan Carić.

su jedinice divizije stizale u ove rejone, za to vreme se neprijatelj neočekivano iz Obrovca približio do sela Bilišana i Muškovaca.

Položaje ispred sela Bilišane branio je ranije upućeni 3. bataljon 6. brigade. Neprijatelj je u početku izvršio prodor u pravcu s, Muškovci (na desnoj obali reke Zrmanje), pa je preko reke Zrmanje prešao kod s. Stulin—Dolac, i tako ugrozio desni bok 3. bataljona, koji se morao povući za G. Greblje. Međutim, ovaj, posle dolaska jedne čete dopunskog bataljona, vrši protivnapad preko zaseoka Olujić i Kalinića, udarajući u desni bok neprijatelja koji se morao povlačiti u pravcu Greblja, ali je pružao ogorčen otpor. Borba je trajala sve do pada mraka kad se neprijatelj povukao u svoj garnizon u Obrovac. U ovim borbama neprijatelju su, prema izveštaju naših jedinica, naneti gubici: 10 mrtvih i 15 ranjenih, dok je 3. bataljon imao samo 3 lakše ranjena.

7. *Obezbeđenje transporta ranjenika iz Bukovice do mora i napad na četnike u G. Karinu t Popovičima*

Zbog prebacivanja težih ranjenika iz divizijske bolnice u Prkljama, a tako isto i ranjenika drugih naših jedinica, koji su preko severne Dalmacije upućivani na o. Vis, gde se nalazila bolnica štaba 8. korpusa, štab divizije je sa svojim snagama obezbeđivao i organizovao ovo prebacivanje do obale kao i njihovo ukrcavanje u same brodove. Praksa je bila da brodovi koji su upućivani sa o. Visa od strane komande mornarice, tom prilikom prebace hranu, odeću, obuću i drugi ratni materijal bilo za potrebe 19. divizije ili drugih jedinica Glavnog štaba Hrvatske.

Štab 19. divizije 20. aprila je naredio štabu 6. brigade da iz svoga sastava odredi jedan bataljon za transport ranjenika i prijem materijala.

Za izvršenje ovog zadatka štab 6. brigade odredio je 4. bataljon, koji je krenuo u Prklje radi preuzimanja ranjenika.

4. bataljon je uspešno izvršio zadatak prebacivanja ranjenika preko puta Benkovac—Bribirske Mostine, koji je bio pod njegovom kontrolom. Prebacivanje 4. bataljona izvršeno je noću 21/22. aprila pravcem: Prklje—Parčići—Lisičić—Banjevci. Po stizanju u selo Banjevce, bataljon je sklonio ranjenike u šumarke na istočnoj obali Vranskog jezera, obezbeđujući se od neprijateljskih uporišta u Benkovcu i Vrani. Ishranu ranjenika i boraca štab bataljona je organizovao preko komande mesta Vodice, koja se nalazila u s. Banjevci. Ova komanda je obavestila štab bataljona da će brodovi od o. Visa stići sa materijalom tek kroz koji dan, što je za bataljone prouzrokovalo teškoće u izvršenju njegovog zadatka. Naime, bataljon je obezbeđivao ranjenike i postojala je opasnost da neprijatelj otkrije rejon njihovog razmeštaja i izvrši napad. Pošto su u više navrata dolazili brodovi sa o. Visa u iskreno mesto na Proseki, tj. na ušću kanala iz Vranskog jezera u more, neprijatelj je to saznao, pa je postojala opasnost od napada njegovih snaga iz garnizona Benkovca i Vrane.

Ova pretpostavka se ubrzo ostvarila, jer su Nemci rano ujutro 23. aprila preduzeli napad na jedinice 4. bataljona u rejon s. Banjevci.¹¹®

4. bataljon je organizovao odbranu na položaju severozapadno od s. Banjevci, posednuvši blage kose, koje su dominirale nad zemljištem kojim su se Nemci kretali. Borba je trajala čitav dan i Nemci su se pred mrak povukli u garnizon Benkovac, pošto su pretrpeli ozbiljne gubitke.

U toku 24. aprila nije bilo borbi, ali su Nemci i ustaše 25. aprila pre podne preduzeli napad sa pravca Vrana. I ovaj napad su odbile snage 4. bataljona, pa je neprijatelj bio prinuđen da se povuče u pravcu Vrane.

Sledeća dva dana nije bilo zatišje. Stab bataljona je primio obaveštenje da brodovi sa materijalom stižu noću 27/28. aprila u rejon Kamen, nešto južnije od kanala Prosike.

Padom mraka, posle prikupljanja ranjenika, bataljon je krenuo u rejon iskrenog mesta Kamen i po dolasku postavio obezbeđenje, zatvarajući pravce od Pirovca i ranijeg iskrenog mesta Proškeke. Jedan deo bataljona preneo je ranjenike do morske obale radi ukrcavanja. Pošto su brodovi sa materijalom prethodne noći prispeli na o. Kornati, to im nije trebalo mnogo vremena da stignu do iskrenog mesta.

Bataljon je prethodno istovario materijal iz brodova, a potom ukrcao ranjenike, posle čega su brodovi otplovili u pravcu o. Visa. Do zore 4. bataljon je prebacivao prispeli materijal preko puta Pirovac—Pakoštane, istočno u vinograde i maslinjake, udaljene oko 2 kilometra, gde je predanio.

Posle prikupljanja zaprežnih kola i magaraca, na koja je natovario prispeli materijal 1. bataljon je u sumrak krenuo u pravcu Bukovice, istim pravcem kojim je stigao do obale.

Posle prelaska puta Bribarske Mostine—Benkovac, bataljon je naišao na minsko polje koje su Nemci postavili nakon prelaska bataljona za morsku obalu.

3. bataljon 391. puka 264. nemačke divizije 1 motorizovani puk divizije „Brandenburg“.

Tom prilikom bataljon je imao 5 mrtvih i 10 ranjenih. Tu su poginuli komesar bataljona Venco Vlahov, zamjenik komandanta bataljona Gojko Banjanin i pomoćnik komesara čete Spiro Bezbradica.

Dok je 4. bataljon izvršavao povereni zadatak, štab 6. brigade je primio 26. aprila od štaba 19 divizije zapovest radi likvidiranja četnika u G. Karinu i Popovićima i ustaša u s. Lisičiću.

6. brigada je imala zadatak da sa dva (1. i 2.) bataljona razbije četnike u G. Karinu i Popovićima, a da jedan (3) bataljon ostavi u Bukovici radi obezbeđenja slobodne teritorije sa pravca Obrovac—s. Bilišane.

Napad je počeo u li časova 27. aprila. Kao što se to i ranije događalo četnici nisu primili borbu, već su se povukli u D. Karin pod zaštitu Nemaca, koji su organizovali odbranu u katoličkom manastiru.

Posle bekstva četnika iz G. Karina, bataljoni su produžili napad u pravcu s. Popovići i Popovića—brda, koje su držali četnici iz s. Atlagića—Kule. Posle kraće borbe četnici su se povukli u pravcu s. Atlagića—Kule. 1. i 2. bataljon su zanoćili i predanih ceo 28. april na zauzetim položajima i za ovo vreme je bilo zatišje. U zoru 29. aprila usledio je ponovni napad četnika i Nemaca sa pravca Karina i Benkovca radi odbacivanja naših snaga.

Sa pravca Donjeg Karina napadala je jedna nemačka četa i Karinski četnički odred, jačine oko 250 četnika, dok je sa pravca Benkovca napadao jedan nemački bataljon i „Leteća“ četnička brigada iz Atlagić—Kule, jačine oko 450 četnika.¹²⁰

Napadnute sa dva pravca, snage 6. brigade su se morale braniti na dva fronta, tj. 1. bataljon sa pravca Karina. a 2. bataljon sa pravca Benkovca i Atlagić—Kule.

1. bataljon je pod pritiskom četnika i Nemaca sa pravca Karina bio je prisiljen da se povuče do zaseoka Vidići i crkve sv. Mihovila, gde je poseo za odbranu novu liniju i tu sačekao neprijatelja jakim vatrom sa bliskog odstojanja. Kad su se neprijateljski redovi počeli kolebati i odstupati, bataljon je izvršio protivnapad. Za čitavo

¹²⁰ 3. bataljon 891. puka 264. nemačke divizije. (Zbornik, t. VIII, knj. 2. dok. br. 18, str. 54).

vreme borbe 1. bataljona, 2. bataljon je čvrsto držao položaje prema Benkovcu, štiteći pozadinu 1. bataljona.

U ovim borbama četnici su imali 15 mrtvih, 20 ranjenih i 12 zarobljenih (među njima i komandant četničkog odreda).

Brigada je imala 2 mrtva i 5 ranjenih boraca.

Zarobljavanje komandanta četničkog odreda je imalo veliki značaj zbog zavedenih ljudi ovog kraja. Puštanje zarobljenih četnika, koji su bili naseli četničkoj propagandi pokazalo se pravilnim. Međutim, četnički komandant i organizatori su bili osuđeni na smrt i streljani.

8. *Popuna brigade, napad na ustaše u Lišanima i dejstva na komunikacije: Knin—Gračac, Gračac—Obrovac i Kistanje—Benkovac*

Usled toga što brigade nisu bile stalno vezane ni za jednu teritoriju to je njihova popuna zavisila u većini slučajeva od mobilizacije koju su izvodili partizanski odredi. Tako je popuna 19. divizije i njenih jedinica zavisila od mobilizacije koju su vršili partizanski odredi u severnoj Dalmaciji. Pošto na prostoru u severnom delu Bukovice, u rejonu: Zegar—Krupa—Golubić—Muškovci—Bilišane—Zelengrad—Medveđa—Bruška, nije dejstvovao nijedan partizanski odred, ovu mobilizaciju je vršila 6. brigada.

U toku teških borbi sa nemačkim jedinicama za vreme oštre zime (decembar, januar i februar) po snegu i ciči, slabo hranjeni i odeveni, veliki broj boraca je bio izbačen iz stroja. Zato je štab 19. divizije doneo odluku da 6. brigada na navedenoj teritoriji izvrši mobilizaciju i popuni svoje bataljone.

U navedenim selima bilo je još dosta sposobnih muškaraca za vojsku, koji su obrađivali ono malo zemlje u kršu ili čuvali stoku.

Mentalitet ljudi ovog kraja je takav da teško napuštaju svoj rodni zavičaj i svoju kuću. I pored toga što su ljudi bili za narodnooslobodilački pokret i pomagali Narodnooslobodilačku vojsku, oni su se teško odlučivali da stupe u vojne jedinice. Odgovornost za ovo snosi i par-

tijsko rukovodstvo koje na ovom terenu nije dovoljno razvilo svoju aktivnost.

Stab brigade je izvršenje mobilizacije shvatio kao najvažniji vojno-politički zadatak, pa mu je prišao plan-ski i organizovano. Plan izvršenja mobilizacije predviđao je zborove i sastanke sa narodom i pojedincima na čitavoj teritoriji. Detaljno se razmatralo ko će, gde i kada govoriti. U ovom poslu su naročitu ulogu imali članovi Okružnog komiteta KPH za Zadar.

Posle predavanja, sastanaka i zborova, komanda mesta Obrovac je pripremila i podelila preko narodnooslobodilačkih odbora pozive pojedinim obveznicima.¹⁻¹¹

Stab 19. divizije je radi prihvata mobilisanog ljudstva i rada s njima na vojnom i političkom planu uputio u s. Bilišane štab dopunskog bataljona.¹⁻² Mobilisani ljudi, koji su se odazvali na poziv, upućivani su u dopunski bataljon. Onaj mali broj koji se nije odazvao na poziv bio je priveden od strane organa komande mesta Obrovac.

Pošto je ljudstvo provelo jedno izvesno vreme u dopunskom bataljonu na vojno-političkoj obuci, po naređenju štaba divizije popunilo je 3. bataljon 6. brigade, a borcima koji su se do tada nalazili u 3. bataljonu popunjeni su drugi bataljoni brigade. Novomobilisanih boraca je bilo oko 350, tako da je brojno stanje brigade poraslo na 990 boraca i starešina. Za komesara 3. bataljona određen je Vojo Radaković (premešten iz 1. bataljona), a za komandanta Milan Čelić (koji je došao iz 5. brigade). Na dužnost komesara 1. bataljona postavljen je Spiro Bjedov.

Nakon izvršene popune novim borcima iz šireg rejona Obrovca, 3. bataljon je dobio naziv „Boško Jokić“, po imenu prvoborca iz ovoga kraja (rođen u Obrovcu), koji je posle kapitulacije Italije poginuo kao komesar bataljona u borbi protivu Nemaca u severnoj Dalmaciji.¹⁻¹¹

200

¹⁵¹ Komanda mesta Obrovac se tada nalazila u 2. etaru Komandant je bio Dane Desnica. Isto tako, u to vreme se tu nalazio i Okružni komitet KPH za Zadar i vršio je političke pripreme za mobilizaciju.

^m Stab dopunskog bataljona je rasformiran posle ulaska celog bataljona u 6. brigadu, kao njen 3. bataljon. Starešine su postavljene na druge dužnosti u diviziji.

¹²¹ Stab 6. brigade je dao ovaj naziv bataljonu u suglasnosti sa OK KPH Zadar i komandom mesta Obrovac.

Pored popune, brigada je ojačala i u organizacijskom pogledu. Naime, po naređenju Glavnog štaba Hrvatske od 3. februara 1944. godine, sve jedinice ranga brigade i divizije imale su da formiraju po jednu manju grupu, jedinicu oko 30 hrabrih i sposobnih boraca, pod nazivom „Udarne grupe”. Njen zadatak je bio da u neprijateljskoj pozadini vrši napade na štabove, skladišta, transporte kao i neprijateljske vojne i političke ličnosti. Prenoseći naređenje GŠH, štab 19. divizije je naglasio u svom naređenju da „Udarne grupe” brigada treba da se formiraju i djeluju po principu nemačkog „Trupa”. Uz naređenje je dostavljen i prepis dopisa GŠH **O** konkretnom napadu jednog nemačkog „Trupa” na organe Narodnooslobodilačke vlasti i druge ustanove.¹⁴⁴

Štab 6. brigade je odabrao 30 najhrabrijih boraca, naoružao ih puškomitraljezima i automatima i dao im dovoljno municije i ručnih bombi. Za komandira Udarne grupe postavljen je Stevo Kanazir, mlad hrabar i sposoban starešina. Tako formiranoj grupi održao je kraći kurs o načinu akcije obavestajni oficir brigade Joco Kovačević.

Popunom novomobilisanim borcima iz Dalmatinske Bukovice postignut je očekivani rezultat. Time se znatno ojačalo moralno-političko stanje brigade i povećana njena

203

¹⁴⁴ U dopisu GŠH je, pored ostalog, stajalo:

„U posljednje vrijeme u borbi protiv naše vojske i pozadine, neprijatelj je počeo da upotrebljava specijalne izobražene grupe zvane „Trup”. Te grupe izučene su za borbu u našoj pozadini, za prepade na vojne štabove i komande, institucije, bolnice, magacine, itd. i u svrhu toga snabdevene lakim naoružanjem, prvenstveno šmajserima, a obučene u uniforme, odnosno civilna odjela, već prema potrebi koju iziskuju konkretni zadaci. Tako, na primjer, 27. januara o. g. jedan takav „Trup” u jačini od oko 50 ljudi, naoružan šmajserima, a obučen u mješovite uniforme (talijanske, domobranske, stare jugoslovenske i engleske) sa partizanskim kapama na glavi, došao je u selo Skalić i svratio do odbornika. Na upit odbornika odgovarali su da su oni partizani iz 2. brigade 13. divizije koja drži položaje kod Glavaca. da im je komandant brigade major Bubanj (što je u stvari odgovaralo istini; naime, položaj brigade u ono vrijeme i ime komandanta). To je zavaralo odbornika i još neke drugove koji su se okupili oko tobožnjih partizana, i taj „Trup” je odjednom iznenada otvorio paljbu na prisutne i zatim se izgubio u nepoznatom pravcu”. (Arhiv VII, dok. br. 4—2. reg. br. 536).

borbena vrednost, naročito kad se imaju u vidu posledice teških borbi i gubitaka u prethodnom periodu.¹⁴⁵

Stab 19. divizije je doneo odluku da 10. maja izvrši jačim snagama napad na ustašku posadu u s. Lišane (na putu Benkovac—Bribirske Mostine), u kom cilju je angažovao sve svoje snage. 5. brigada je imala zadatak da likvidira posadu u s. Lišanima, a 6. brigada da osigurava taj napad sa pravca Benkovca i Vrane. Partizanski odredi su imali da obezbeđuju slobodnu teritoriju.

6. brigada je posela za odbranu liniju: s. Zasičić—Kožulovac.

Borba je počela 11. aprila u zoru. Tada su neprijateljske snage iz Benkovca pošle da priteknu u pomoć ustaškoj posadi u selu Lišanima, ali su bile zadržane dobro organizovanom odbranom jedinica 6. brigade. Borba se vodila u toku čitavog dana. Međutim, 5. brigada nije uspela da savlada neprijateljsku posadu u Lišanima, pošto je ona imala izvanredno utvrđene položaje kojima je bilo vrlo teško prići usled žestoke vatre.

U toku maja dolazi do novih događaja. Stab 19. divizije je dobio podatke da su Nemci 12. maja napustili Kištanje i Devrske; zatim, da je u toku noći 16'17. maja stigla iz Gračaca u Obrovac jedna jača nemačka motorizovana kolona; najzad, da Nemci grupišu svoje snage u Zadru i Kninu. Sve je ovo govorilo da oni imaju nameru da preduzmu nove akcije protiv 19. divizije, pa je njen štab, radi pariranja neprijateljskog plana, izdao zapovest kojom su određeni zadaci jedinica.^{12"}

U izveštaju politodela 19. divizije od 22. aprila 1944. godine, dostavljenom CK KP Jugoslavije se kaže:

„Brigada je prošla ogromne teškoće. Teškoće u ishrani, slaba odeća i obuća, vrlo teške vremenske prilike, nepripremljenost boraca, dovelo je sve do loga da je jedinica vrlo brzo pala na malobrojno stanje, a s tim je potpuno pao i moral u jedinici. Kod boraca nestalo je svake živosti i poleta a dezerterstvo se je bilo pojavilo u znatnoj meri; težnja za povratkom u Dalmaciju i to ne samo kod boraca no i kod mnogih rukovodilaca. U takvim teškim momentima part. organizacije vrlo teško su se snalazile i njihovo delovanje uopšte se skoro nije osjećalo. Partijski sastanci nisu održavani." (Arhiv Instituta za izučavanje radničkog pokreta. Beograd, dok. 6336).

Arhiv VII. dok. br. 25—1'5, k. 1020.

- izviđanje i grupisanje podataka o neprijatelju;
- držati jedinice prikupljene i spremne za svaku eventualnost i u tom slučaju osloboditi borce suvišne opreme, koju je trebalo sakriti;
- održavati stalnu vezu između pojedinih štabova;
- rušiti komunikacije i minirati pojedine terene;
- snabdeti borce suvom hranom najmanje za tri dana.

U ovo vreme 6. brigada je bila prikupljena u rejonu: s. Zegar—s. Bilišane—Zelengrad—s. Medveđa.

Radi napada na nemačke motorizovane kolone, 3. bataljon „Boško Jokić“ stigao je noću 19. 20. maja iz s. Bili-

Štab 1. bataljona 6. brigade (maj 1944. godine). Prvi sleva Dane Blažević, oficir u Štabu 6. brigade; drugi, komandant 1. bataljona Đuro Keta, treći komesar 1. bataljona Spiro Bfedov i treći sdesna, zamenik komandanta bataljona Branko Novaković.

šana u s. Brgud i postavio zasedu kod sela Lisičić na putu Benkovac—Bribirske Mostine. Kolona kamiona sa nemačkom pešadijom bila je napadnuta, i tom prilikom je ubijeno 7, a ranjeno 16 nemačkih vojnika i oštećeno 4 kamiona.

U toku noći 21/22. maja 1. bataljon 6. brigade je vršio napad na zaselak Culum, u kojem se nalazilo jako četničko uporište. Posle žestoke borbe, koja je trajala oko

dva časa, četnici su proterani. Tom prilikom bataljon je ubio jednog četnika i zaplenio nešto opreme. 1. bataljon je sprovodio i obezbeđivao ranjenike do mora.

23. maja 2. bataljon je jednu četu postavio u zasedu iznad sela Muškovci na putu Obrovac—Gračac. Kada je naišla manja četnička kolona na nju je otvorena vatra i četnici su se razbežali. Ubijen je jedan, a ranjena dva četnika. 4. bataljon je odbio neprijateljski napad od G. Karina i tom prilikom su ubijena dva Nemca i zarobljen jedan ustaša. Zaplenjena je jedna puška.

6. brigada je sa 1. i 4. bataljonom izvršila napad na četnike u zaseocima: Suše, Ivanići i Dubrave. Napad je otpočeo u 23 časa. Četnici su se bez jačeg otpora povukli u pravcu -s. Karin i Atlagič—Kule. U ovoj borbi četnici su imali dva mrtva, tri ranjena i tri zarobljena. 2. bataljon je na putu Gračac—Obrovac postavio nagazne mine od kojih je uništen jedan tenk, ubijena dva i ranjen jedan nemački vojnik.

25. maja ujutro Nemci su izvršili padobranski desant na Drvar. U vezi s tim Vrhovni štab uputio je radio-depešom naređenje potčinjenim jedinicama, koje u izvodu glasi:

„Naređujem svim jedinicama NOV i POJ da se u svim odsjecima fronta gdje su Njemci oslabili svoje garnizone smjesta poduzmu najodlučnije akcije protiv važnih uporišta i vojnih objekata neprijatelja. Naročito je važno uništavati železničke pruge, komunikacije i druge važne vojne objekte. VK NOV i POJ Maršal Jugoslavije TITO“.¹¹⁷

Po prijemu ovog naređenja radio-putem od štaba 8. korpusa, štab divizije je izdao pismenu zapovest potčinjenim jedinicama, prema kojoj je 6. brigada imala zadatak:

— sa dva bataljona da ofanzivno dejstvuje na komunikaciju: Pađene—Otrić—Gračac i bezobzirno upada u četnička uporišta, koja su ostala oslabljena, usled angažovanja neprijatelja u rejonu Petrovac—Drvar—Bosansko Grahovo—Livno (striktno je podvučeno da se brigada ne ograničava samo na zasede); jednim bataljonom da dejstvuje ka s. Karinu radi razbijanja preostalih četnika

¹¹⁷ Arhiv VII, reg. br. 18—13. k. 1100—1.

i špiljara;¹" jedan bataljon da ostavi na prostoru s. Bilišane radi zatvaranja pravca Obrovac—Bilišane, likvidacije špiljara i prikupljanja dezertera.

24. maja neke nemačke snage su pošle iz severne Dalmacije i uputile se preko Knina prema Bosanskom Grahovu (najverovatnije da bi učestvovala u „drvarskoj operaciji“. Pošto su saveznici danju često bombardovali nemačke motorizovane kolone, Nemci su ove pokrete preduzimali noću.

U vremenu od 25. maja do 7. juna, 1. i 3. bataljon su dejstvovali na putu Gračac—Knin radi ometanja neprijateljskog saobraćaja. 2. bataljon je zatvarao pravac Benkovac—Medveđa, a 4. bataljon pravac Obrovac—Bilišane.

3. bataljon je noću 30/31. maja postavio zasedu na putu u visini s. Prevjes i tom prilikom uništio jedan nemački kamion, ubio 7 Nemaca i zaplenio: 1 puškomitraljez, 1 pištolj, 6 šinjela, 8 čebadi, 4 šatorska krila, 7 ranaca i 1 telefon.

Udarina grupa brigade je u ovom vremenskom periodu postavljala nagazne mine na putevima: Otrić—Zrmanja, Obrovac—Gračac, Benkovac—Bribirske Mostine, radi uništavanja neprijateljskih motornih vozila i postigla sledeći rezultat (prema izveštaju komandira grupe):

Uništeno je: 1 nemački tenk, 6 kamiona i 1 putnički automobil; ubijeno je: 109 nemačkih vojnika (oni su većinom izginuli u uništenim motornim vozilima, prilikom eksplozije nagaznih mina, a manji deo usled vatrenog dejstva grupe).

Nemačka Vrhovna komanda je bila u neizvesnosti o mestu eventualnog iskrcavanja Anglo-Amerikanaca, pa je računala da se to može desiti na Balkanu, u kom slučaju bi NOVJ odigrala prvorazrednu ulogu. Zato su Nemci odlučili da bar za izvesno vreme odstrane opasnost, koju je za njih predstavljala NOVJ pa su planirali drvar-

»» Pod nazivom „špiljari" nazvani su u severnoj Dalmaciji dezerteri iz NOV-a ili dezerteri-četnici koji se nisu javili NOO. I jedni i drugi su izbegavali da budu borci NOV-a i krili se po špiljama ili drugde.

Ustaše iz 6. ustaškog zdruga, iz D. Zemunika, streijaju ranjenog borca 6. brigade na položaju u Ravnini kotarima — maja 1944.

sku operaciju, čiji je osnovni cilj bio da se vazдушnim desantom uništi Vrhovni štab NOV i POJ, koji se nalazio u Drvaru (smešten u pećini 200 m od mosta na r. Unac) i razbiju jedinice oko njega.¹²⁹

Radi učešća u navedenoj operaciji Nemci su naredili da se iz severne Dalmacije prebace u pravcu Drvara: 92. motorizovana brigada i jedan puk divizije „Brandenburg“, koji je do tada držao Benkovac, odakle je preduzimao akcije protiv 19. divizije.

Kad je počela drvarska operacija, shodno naredenju Vrhovnog štaba sve naše jedinice su prešle u ofanzivu na čitavoj teritoriji da bi ometale pokrete neprijatelja i da bi mu nanele što veće gubitke.

Nemačka vazdušnodesantna operacija nazvana „konjički skok“ koja je izvedena 25. maja 1944. god. na Vrhovni štab NOV i POJ u Drvaru, poznata je kao sedma neprijateljska ofanziva.

9. Razbijanje četnika u Atlagić-Kuli

U ovakvoj situaciji, štab 19. divizije,^{1m1} prema dobijenom naređenju, a koristeći odlazak navedenih nemačkih jedinica u zapadnu Bosnu, doneo je odluku da likvidira posade: u Polači (četničku) i u Atlagić-Kuli i Korlatu (ustaške), a potom da oslobodi Benkovac i u tom cilju je 9. juna izdao zapovest po kojoj su dati zadaci:^m

— 5. brigada da razbije ustašku posadu u s. Polači a potom da se pripremi za napad na Benkovac;

— grupa bukovačkih bataljona¹³² da vrši obezbeđenje sa pravca s. Djeversakla;

— 6. brigada da u toku noći 10/11. juna likvidira četničko uporište u s. Atlagić-Kuli i ustaško u s. Korlati: potom da se pripremi za napad na Benkovac, za taj zadatak je trebalo da se naknadno izda naređenje.

U ovoj zapovesti je istaknuto da će se za napad na Benkovac tražiti preko štaba 8. korpusa podrška savezničke avijacije.¹³³

Raspored neprijateljskih snaga u širem rejonu Benkovca u ovo vreme bio je po sledećem:¹³⁴

— u Benkovcu: 3. bataljon 891. pešadijskog puka 264. nemačke divizije, ojačan jednom baterijom brdskih topova, jednim tenkovskim vodom, jednim vodom blindiranih automobila i većim brojem bacača 81 mm; zatim, tu je bio i 3. bataljon 7. ustaške brigade (bez jedne čete koja je bila u Vrani) i grupa od 60 četnika:

— u Atlagić-Kuli: četnička „Leteća brigada“, jačine oko 500 četnika (štab divizije je pretpostavljao da ih ima samo 150);

^{1m} Dužnost komandanta 19. divizije primio je Tomica Popović od Mićuna Šakića, koji je otišao za komandanta 11. korpusa NOV. a dužnost komandanta 5. brigade preuzeo je mesto Dušana Vlajisavljevića Stanko Parmač. Dušan Vlajisavljević je primio dužnost komandanta 43. divizije NOV.

^m > Arhiv VII, reg. br. 7—1/1, k. 1009.

Grupa bukovačkih bataljona je formirana od Severodalmatinskog partizanskog odreda i u junu 1944. god. preimenovana u 14. brigadu 19. divizije. Njen prvi komandant je bio Simo Dubajić, a politički komesar Ferdo Toplak.

^m Zbornik, t. V, knj. 28, dok. br. 30, str. 114.

^{1,4} Zbornik, t. V, knj. 25, dok. br. 24, str. 119.

— us. Korlatu se nalazila jedna četa ustaša (verovatno iz 7. ustaške brigade);

— u Donjem Karinu 1. četa 2. bataljona 891. puka 264. divizije i Karinski četnički odred;

— u Smilčiću štab Zadarske četničke brigade i jedna četa 1. bataljona 891. pešadijskog puka 264. divizije;

— u Zemuniku se nalazio štab 7. ustaške brigade, jedna nemačka aerodromska četa i eskadrila nemačkih aviona tipa „Storch”.¹³⁵

Radi izvršenja predstojećeg zadatka 6. brigada je još 7. maja bila prikupljena u rejonu s. Bruška—s. Popovići, a štab brigade se nalazio u zaseoku Zelići.

Prema dobijenom zadatku i prikupljenim podacima, štab 6. brigade je naredio:

— 1. bataljonu da napadne četnike u Atlagić—Kuli (oni su bili zaposeli osnovnu školu i grupu kuća oko nje), s tim da spreči njihovo izvlačenje u pravcu s. Smilčića i puta Benkovac—Zadar;

— 3. bataljonu da napadne četnike u zaseocima Cupać i Babić, s tim da onemogući njihovo izvlačenje u pravcu crkve svetog Nikole i Pavia;

— 4. bataljonu da jednim delom snaga uništi ustaše u s. Korlatu; a ostatkom četnike u zaseocima Stegnajići i Vojvodići, s tim da bi, potom, ove snage na liniji Lakića—Stan—Debelo brdo zatvorile pravac od Donjeg Karina;

— 2. bataljonu da pročisti od četnika selo Alavanja, a potom da posedanjem njegove južne ivice i k. 227 zatvara pravac od Benkovca.

Štab brigade je 10. juna u 7 časova, proverio da li su svi bataljoni primili zapovest koja je bila poslata po kuriru. Dežurni oficiri u štabovima bataljona su odgovorili telefonski da su zapovest primili i da su komandanti sa komesarima i komandirima četa i vodova otišli rano na izviđanje. Štabovi bataljona su ovo samoinicijativno preduzeli, pošto su uvideli da bez dobrog izviđanja položaja neprijatelja, prilaznih puteva, ograda i živica do neprijateljskih položaja, itd., ne može da se izvede jedan noćni

us izveštaj Štaba mornarice štabu 8. korpusa (Zbornik, t. VII. knj. 2, dok. br. 18).

napad. To što su komandanti bataljona povelili u izviđanje i komandire vodova, još više je obećavalo da će napad uspeti.

Po povratku štabova bataljona sa izviđanja, izdate su usmene zapovesti komandirima četa i s njima je razrađen način napada i uzajamne saradnje. Ljudstvo se odmaralo, a uveče su pred postrojenom brigadom u selu Popović, komandant divizije Tomica Popović, a zatim komesar i komandant brigade, govorili o značaju ovog napada i izvršenju zadataka od strane starešina i vojnika. Brigada je u 21 čas po bataljonima krenula na svoje pravce napada.

Koristeći mrak, bataljoni su se sa polaznih položaja, koji su se nalazili na istočnim padinama Debelog brda, oprezno, bez otvaranja vatre, približavali grebenu Debelog brda, gde se pretpostavljalo da četnici drže položaje i obezbeđenje.

Članovi štaba brigade su se na zajedničkom sastanku sa članovima štabova bataljona, dogovorili da jedinice ne otvaraju vatru sve dok se u podilaženju ne naiđe na neprijatelja, što znači da se očekivalo da će neprijatelj prvi otvoriti vatru a tada bi prema utvrđenom planu usledio opšti napad brigade.

Četnički delovi, koji su držali greben Debelog brda, otvorili su vatru na jedinice brigade. Po jačini vatre se moglo oceniti da su ovi obezbeđujući delovi slabi i da ne mogu da zadrže brigadu u njenom nastupanju. I zaista, četnici su napustili svoje položaje i počeli da odstupaju u pravcu s. Atlagić-Kula, a ustaše u pravcu s. Korlata. Koristeći njihovo odstupanje 1. i 3. bataljon su se vrlo brzo spustili u selo Atlagić—Kulu. Usled iznenadnog napada jedinica 6. brigade četnici nisu bili u stanju da pruže jači organizovani otpor. Pojedine njihove izolovane grupe bile su likvidirane, ali se glavnina ipak izvukla u pravcu s. Smilčića i puta Benkovac—Zadar. Pošto su se sredili četnici su preduzeli protivnapad, ali su bili odbijeni i primorani da u neredu odstupe u pravcu s. Smilčića. Do 3 časa 11. juna otpor četnika u Atlagić—Kuli je bio slomljen. 4. bataljon je isto tako brzo i bez neke veće borbe savladao otpor ustaša u s. Korlat i postavio se radi obezbeđenja pravca od Karina i Smilčića. 2. bataljon na po-

sednutoj liniji nije imao borbi, s obzirom da se Nemci iz Benkovca nisu angažovali.

Stab brigade se nalazio u neposrednoj blizini štabova 1. i 3. bataljona i tako direktno uticao na vođenje borbe.

Naše jedinice koje su zaposele Atlagić—Kulu upotrebile su jedan deo svojih snaga radi obezbeđenja sa pravca Benkovca, a isto tako kao pomoć vozarskoj četi divizije radi izvlačenja ratnog plena na sigurno mesto.

Da bi pomogao četnicima i odbacio naše snage iz Atlagić—Kule, 3. bataljon 891. puka 264. nemačke divizije pošao je iz Benkovca i oko 10 časova napao 2. bataljon 6. brigade, koji je branio taj pravac.¹³⁰

Iako su u početku zadržani jakom vatrom 2. bataljona, Nemci su, uz podršku artiljerije i tenkova, uspeli da se probiju u pozadinu 2. bataljona. Tada su jedna nemačka četa i Karinski četnički odred napali 4. bataljon, koji je branio pravac što od Karina vodi za Benkovac. U to isto vreme naletela su 4. aviona tipa „Spitfire“ i bombardovali Benkovac, ali zbog toga Nemci nisu prekidali napad na 2. bataljon.

Uprkos neprijateljskih napada sa pravaca od Benkovca i Karina, štab brigade nije odustao od svoje prvobitne zamisli za napad na Benkovac, pa, radi slamanja nemačkog napada od Benkovca, agnažuje i 1. bataljon koji je poseo južnu ivicu zaseoka Alavanje i na taj način se pridružio 2. bataljonu.

Za ovo vreme je 4. bataljon zaposeo položaje na Debelom brdu, ne dozvoljavajući neprijatelju da ovim položajem ovlada i okruži naše snage.

Nemačku pešadiju zaustavila je vatra naših snaga. Međutim, Nemci su se pojedinim tenkovima probijali kroz naš raspored i na pogodna mesta prenosili vojnike sa mitraljezima i puškomitraljezima, stvarajući na taj način u samom našem rasporedu vrlo opasna vatrena gnezda. Zbog toga se 2. bataljon morao povući istočno od puta

Ova nemačka akcija je bila olakšana i time što 5. brigada 19. divizije nije do tada bila preduzela izvršenje svoga zadatka — napad na ustaško uporište Polaču. a to će učiniti tek noću 12 13. juna (prema podacima iz knjige „Devetnaesta severodalmatinska divizija“ od Dragutina Grgurevića — izdanje Instituta za istoriju radničkog pokreta, Zagreb, 1964. god.).

Benkovac—Karin pa su Nemci ovladali ovom komunikacijom.

Sem toga, Nemci su odbacili sa položaja Debelog brda delove 4. bataljona, pa su tako 1, 3. i 4. bataljon bili odsečeni od slobodne teritorije u Bukovici i pretila im je opasnost da budu potpuno okruženi.

Zbog toga je štab brigade naredio njihovo povlačenje preko s. Korlata, s. Jagodnje i Benkovačkog polja, prelazeći put Benkovac—Zadar. Delovi 4. bataljona su štitili povlačenje, a na čelu je bio 1. bataljon, koji je pri prelasku navedenog puta obezbeđivao snage 3. i 4. bataljona. Tom prilikom 1. bataljon je razbio jedan ustaški vod (jedan ustaša je ubijen a ostali zarobljeni), koji se kretao iz Zemunika za Benkovac, i zarobio jednu četničku grupu (tu je bio i jedan četnički komandant bataljona), koja se isto kretala (na biciklima) za Benkovac. Najzad su se ove snage 6. brigade prikupile u s. Jagodnju i noću 11/12. preko s. Kolarne prebacile u Bukovicu.

Pri povlačenju 1, 3. i 4. bataljona, 2. bataljon, da bi im pomogao, napadao je sa istočne strane na sektoru puta Benkovac—Karin; ali bez većih rezultata zbog velike nadmoćnosti neprijatelja.

U ovim borbama su razbijena dva neprijateljska uporišta (jedno ustaško a drugo četničko) i stvoreni povoljni uslovi za priliv novih boraca u Narodnooslobodilačku vojsku Jugoslavije. Neaktivnost 5. brigade odrazila se vrlo negativno, jer je time neprijatelju omogućeno da sve svoje raspoložive snage grupiše protiv 6. brigade.

U toku ovih borbi ubijeno je 35 Nemaca, 18 ustaša i 28 četnika (ukupno 78); ranjeno: 25 Nemaca, 5 ustaša i 10 četnika (ukupno 40); zarobljeno: 15 ustaša i 60 četnika (ukupno 75).

Zaplenjeno je: 3 teška mitraljeza, 6 puškomitraljeza, 4 šmajsera, 65 pušaka, 2 pištolja, 6.950 metaka, 21 bomba, 34 šinjela, 8 bluza, 3 čakšira. 54 čebeta, 10 košulja, 20 gumenih opanaka, 30 šatorskih krila, 3 pisaće mašine, 1 sedlo i 2 bicikla; a zatim stoke, hrane i drugog materijala: 157 grla krupne stoke, 36 konja, 1.000 grla sitne stoke, 4.000 kg brašna, 10 sanduka maslaca, 15 kg kafe, 40 kg mesa, 20 sanduka mesnih konzervi, 100 kg šećera, 100 kg masti, 15 kg sira i 30 kg pisaćeg papira.

Naši gubici su bili: 5 mrtvih i 21 ranjen¹³⁷ a od ratnog materijala: 2 mitraljeza, 2 puškomitraljeza, 6 pušaka, 800 metaka (mitraljezi su uništeni od tenkova, dok su puškomitraljezi propali krivicom komande jedne čete koja je uzeta na odgovornost).

U borbi su se naročito istakli 1. i 3. bataljon, čiji su se štabovi založili sa puno umešnosti da bi se postavljeni zadaci izvršili, dok su borci pokazali kako sjajan ofanzivni duh u napadu, tako i upornost u odbrani, uz veliko poštovanje i hrabrost.¹³⁸

10. *Vojno-politička obuka i proglašenje 6. dalmatinske brigade udarnom*

Vojnički uspeh 6. brigade, razbijanjem četničke „Leće brigade“ u Atlagić—Kuli, poljuljao je i onako slab moral ustaša i četnika u severnoj Dalmaciji, a naročito u Ravnim kotarima. Tada je prešao na stranu narodno-oslobodilačkog pokreta komandant „Zadarske četničke brigade“ zajedno sa svojim zamenikom i 60 četnika, ali su se oni posle razišli svojim kućama.

>> Arhiv VII, reg. br. 18—12, k. 1009.

Poginuli su: Đuro Koča, komandant 1. bataljona; Sava Kosović, komandir čete; Dmitar Krdović, zamenik komandira čete. Ranjeni su: Raško Simun, komesar čete; Ivan Volf, operativni oficir bataljona; Drago Gržanov, vodnik; Mate Franov, zamenik komandira čete; Grgo Vlahov, politički komesar čete i vodnici: Ivo Marić, Filip Gazić i Petar Madić.

Iz 1. bataljona su se istakli i to: Ljuban Radić, borac koji je iz neposredne blizine iz tenka uspeo da izvuče mitraljez; Babić Simo, vodnik, dva puta je bio zarobljavan od neprijatelja i oba puta uspeo da pobegne; Boško Vukojević i Dušan Vidić, borci, hladnokrvno su dočekali neprijatelja na blisko odstojanje i naneli mu teške gubitke, a potom pod kišom neprijateljskih kuršuma izvukli iz borbe jednog ranjenog druga; Stevo Tanjiga, borac, pobjurio je za neprijateljem (ostavivši iza sebe ostale drugove za oko 200 metara) i prišavši na 20 do 30 metara, otvorio vatru, a zatim se vratio sa svojim puškomitraljezom; Jovanka Grčić, borac, koja je u neposrednoj blizini neprijatelja i pod kišom kuršuma, uspeła da previje ranjenog komesara čete i da ga uz pomoć dva drugo iznese na sigurno mesto; Milan Bjedov, borac, štitió je puškomitraljezom povlačenje svojih drugova preko puta, dok je neprijateljski tenk krstarío u blizini, a zatim je uspeo da se izvuče i spasi svoj puškomitraljez; Jovan Omčikus, vodnik, sa jednim desetarom iti—

Da bi se što bolje iskoristio postignuti vojnički uspeh u Ravnim kotarima bila je potrebna vrlo jaka i efikasna akcija Komunističke partije Jugoslavije. Međutim, ova akcija je bila vrlo skromnog značaja. Okružni komitet KP za Zadar nalazio se na Dugom otoku, što se objašnjavalo teškim uslovima za rad, zbog prisustva jakih nemačkih i kvislinških (četničkih i ustaških) snaga na ovoj teritoriji.³ⁿ

Međutim, uprkos svemu, usled vojničkih poraza četnički pokret u Ravnim kotarima počeo je naglo da slabi.

Sve jače učvršćivanje saveza SSSR-a, Engleske i SAD izazvalo je sve jači nemir, zbunjenost i rastrojstvo među četničkim redovima u severnoj Dalmaciji.

tio je prebacivanje svojih drugova preko brisanog prostora u pravcu puta, na koji je neprijatelj sipao jaku vatru i tek kada su se drugovi prebacili, ova dvojica su se povukli. Vice Spar, potporučnik, komandir čete iz 2. bataljona, istakao se veštinom u komandovanju i njegova četa je imala najmanje gubitaka, mada se borila pod teškim okolnostima: Dušan Tomašević, kurir štaba 2. bataljona, sa odstojanja od 30 metara je otvorio iz puškomitraljeza vatru na tenk i time dao primer ostalim borcima koji su se povelili za njim; Filip Gagić, vodni delegat iz 3. bataljona je, prilikom odbijanja neprijateljskog napada, pojurio za neprijateljem i ubio 2 četnika i zarobio jednog ustašu i dva četnika; Milan Jokić, komandir čete u 3. bataljonu, kad mu je poginuo puškomitraljezac sam je zgrabio puškomitraljez i u jurišu otvorio vatru na neprijatelja, upao u neprijateljski rov i tu oteo jedan teški mitraljez; Krsto Martinović, komesar čete u 3. bataljonu, kad je u početku borbe bio ranjen komandir odmah je preuzeo komandu nad četom i za sve vreme njome vešto komandovao. Iz 4. bataljona su se svojom hrabrošću i umešnošću istakli: Blagoje Veselinović, komandir čete; Mirko Radmilović, komandir čete i Milan Zelić, borac.

"* Arhiv Instituta za izučavanje radničkog pokreta u Beogradu, dok. br. 6796.

¹⁴⁰ Oblasni komitet KPH za Dalmaciju u svome izveštaju CK KP Hrvatske k. jula 1944. godine piše: „Likvidacijom četničkog uporišta Atlagić Kule (koja je smatrana neosvojivom) kao i delovanja 19. divizije kroz severnu Dalmaciju — što se vrlo povoljno odrazilo na mase toga kraja — stvoreni su uslovi za mobilizaciju. Formiran je bataljon „Boško Jokić“, na našu stranu prešao je četnički komandant Klicov sa nekoliko vojnika. Među četnicima je usled svega ovoga kao i opšte povoljne situacije na frontovima, nastalo previranje i osipanje, tako da je Djuić bio prisiljen hitno uputiti svog zamenika, generalštabnog majora bjv. Kapetanovića sa četničkim prvakom Stegnjejićem da spreči dalje osipanje" (Vidi: Arhiv Radničkog pokreta — Beograd br. 6796).

Naročito je u tom pogledu povoljno delovalo bombardovanje četničkih uporišta. Knin i okolna sela pretrpeli su velike štete od savezničkog bombardovanja. Na takav razvoj raspoloženja dosta su uticali i leci koje su bacali saveznički avioni.¹⁴¹

Posle izvedenih akcija i pokreta, 6. brigada je bila raspoređena po sledećem:

1. i 2. bataljon u rejonu s. Zagara (tu se nalazio i štab brigade);

3. i 4. bataljon u rejonu s. Bilišane, sa zadatkom odbrane slobodne teritorije sa pravca Obrovca.

U ovakvom rasporedu brigada je ostala do početka jula 1944. godine. Štab brigade je nastojao da sve raspoloživo vreme upotrebi radi podizanja političkog nivoa i borbene sposobnosti jedinica.

Jedan od najtežih problema bilo je samovoljno udaljavanje iz jedinice. Tu se radilo o prelasku iz jedne u drugu jedinicu, a bilo je slučajeva da su se neki vraćali svojim kućama ili na razne načine izbegavali borbu. Izuzetan i redak slučaj je bio da je neki borac prešao na neprijateljsku stranu. Za razumevanje ove pojave treba imati u vidu da je veliki broj boraca bio tek mobilisan, a bilo je dosta i onih koji su se do tada nalazili u neprijateljskim formacijama. S obzirom na njegov značaj ovo pitanje se dosta često postavljalo na partijskim sastancima i tako isto na sastancima po štabovima. Analizirajući problem dezerterstva, štab brigada je uočio da jedan deo nižeg komandnog kadra ne uviđa dovoljno svu štetnost ove pojave za borbenu sposobnost jedinice. Tako se desio slučaj da je svoju jedinicu napustio i komandir jednog voda i otišao kući. Pošto je bio uhvaćen i vraćen u svoju

Na jednom zboru u Kninu (posle prvog bombardovanja ovog grada) Djujić je tvrdio da su Knin i okolna sela zabunom bombardovani i da je on javio radiom u Kairo i London da se više to ne ponovi pa da se takav slučaj ubuduće neće desiti. Tom prilikom je rekao da dozvoljava da mu se brada obrije ako Knin bude ponovo bombardovan. Međutim, nakon nekoliko dana engleska avijacija ga je ponovo bombardovala. Djujić je posle toga zabranio da se govori o njegovom obećanju (o brijanju brade). Partizani i narod su ispevali pesmu „Oj Djujiću kakva ti je brada, čupaće je udarna brigada“.

jedinicu, na pitanje zašto je dezertirao, on je odgovorio: „Kad veliki broj dezertira, mogu i ja“.

Uzroci napuštanja su mnogostruki i složeni. Uslovi u kojima su borci živeli bili su izvanredno teški: vršili su česte iznuravajuće pokrete i vodili žestoke borbe, a bili su gladni, slabo obučeni i obuvani. Sem toga, bilo je dosta roditelja pojedinih boraca pod uticajem neprijateljske propagande, pa su oni navodili sinove da napuste svoje jedinice. Uz sve to, politički rad na terenu nije bio na visini. Aktivnost narodnooslobodilačkih odbora, pa i samih partijskih organizacija na terenu, nije bila efikasna u ovim teškim prilikama. Njihova propaganda u tumačenju ciljeva narodnooslobodilačke borbe je podbacila, a njihova briga o porodicama boraca je bila nedovoljna. Pojedini članovi narodnooslobodilačkih odbora nisu imali potrebne moralne i političke kvalitete.

Po jedinicama se nije pojavio problem bratstva i jedinstva, pa nije bilo pojava šovinizma ili antagonizma, bez obzira na nacionalnu pripadnost. Primorci, Bukovčani i Ličani popunjavali su 6. brigadu i u najtežim danima pokazali primerno jedinstvo.

Ipak su štab brigade i sav rukovodeći kadar, da bi osujetili svaki uticaj neprijateljske propagande na osetljivo nacionalno pitanje, stalno bdeli da ne bi došlo do neželjenih pojava, objašnjavajući odluke AVNOJ-a i rešenje nacionalnog pitanja posle rata.

Sporazum Tito—Subašić nije odmah na početku objašnjen jedinicama brigade, ali je kasnije to urađeno, pošto su dobijena potrebna uputstva od štaba divizije. Tako su nestali strah i sumnje, koji su postojali kod pojedinih boraca u vezi sa ciljevima i rezultatima borbe.

Bilo je potrebno, da bi se ojačalo moralno-političko stanje jedinica, preduzeti sve mere za što intenzivniju političku nastavu i teoretsko uzdizanje starešina, kako bi oni mogli pravilno da objašnjavaju borcima i narodu, političku liniju narodnooslobodilačkog pokreta i pojedine događaje ne samo u našoj zemlji već i u svetu uopšte.

Za političku nastavu starešina bio je izrađen plan koji je obuhvatao šest najznačajnijih, brižljivo odabranih tema, i to:

- I tema: Bratstvo i jedinstvo naroda Jugoslavije;
- II tema: Propast Jugoslavije, oružani ustanak u cilju narodnooslobodilačke borbe;
- III tema: Organi narodnooslobodilačkog pokreta;
- IV tema: O neprijateljima narodnooslobodilačke borbe;
- V tema: Nastanak i razvitak narodnooslobodilačke vojske.
- VI tema: Saveznici oslobodilačkog pokreta Jugoslavije.

U prvom redu su ovu čitavu problematiku morali detaljno savladati oni drugovi koji su bili na političkim dužnostima da bi se osposobili da drže predavanja po pojedinim temama. I ostale starešine morale su da solidno savladaju ovo gradivo da bi ga posle mogle preneti na svoje borce. Cilj je bio da se borcima objasne i svi osnovni problemi, postavljeni u vezi sa narodnooslobodilačkom borbom jer je to bilo od izvanrednog značaja za njihov moral. Njima su morali biti potpuno jasni ciljevi za koje daju svoje živote. Zato je na časovima političke nastave proveravano znanje boraca po pojedinim temama. Tražen je neophodan minimum, naročito kad se ima u vidu da su većina boraca bili seljaci, od kojih su mnogi bili nepismeni

Stab 19. divizije je zahtevao od štabova brigada preduzimanje mera za osposobljavanje starešina, naročito komandira vodova, vodnih delegata i desetara. U brigadi su radili kursevi za vodne delegate (pod rukovodstvom Gojka Jakovčeva) i za desetare (pod rukovodstvom Dušana Bjelica. Radi stručnog uzdizanja i boljeg osposobljavanja kadrova, izrađen je program vojnostručne obuke članova štaba brigade i štabova bataljona, pod rukovodstvom komandanta brigade. Po tom programu oficiri štabova su obučavani u čitanju karata, proceni situacije, donošenju odluke i pisanju borbenih zapovesti. Za komandire četa i vodova, kao i za kurs vodnih delegata, izrađen je program nastave.¹⁴²

Iz pešadijskog strojevog pravila:

¹⁴² Zbornik, t V. knj. 29, dok. br. 75.

— podela i razbroj, strojevi i prestrojavanje, razvijanje u strelce i zbor.

Iz borbene obuke voda u napadu:

— kretanje i strojevi razvoja za borbu i pod artiljerijskom vatrom; osiguranje krilnim i bočnim patrolama; izdavanje zapovesti; kretanje pod pešadijskom vatrom — srednjom i bliskom; upotreba automatskog oružja; uzajamno potpomaganje desetina u borbi, u vatri i pokretu, pripremama za juriš; juriš i gađanje; uređenje braniočevog položaja.

Iz rada voda u odbrani:

— izbor položaja za odbranu, izlazak na položaj, procena situacije, plan vatre, uređenje položaja za odbranu, raspored automatskog oružja i strelaca u borbi, uzajamno potpomaganje desetina u borbi i stvaranju plana vatre, priprema protivnapada i protivnapad, izviđanje i osmatranje, povlačenje i odstupanje, uprava vatrom i disciplina vatre.

Iz zaseda:

— jednostruka, višestruka i kombinovana zaseda, borba sa zasedama, postupak i komanda da naša jedinica slučajno upadne u zasedu.

Iz ratne službe:

— obaveštavanje i osiguranje (potreba i važnost): 1). Blisko izviđanje neprijatelja pešadijom, kada se vrši i čime; oficirske, podoficirske i izviđačke patrole (jačina, sastav, zadatak, daljina isturanja, način rada); izdavanje zapovesti, podnošenje izveštaja (praktično); 2). Borbeno izviđanje; način rada: frontalne i krilne bojne patrole; 3). Izviđanje zemljišta; izviđanje puteva, naseljenih mesta, šuma i zasebnih mesta.

Iz obezbeđenja:

— potreba osiguranja i čime se postiže podela, s obzirom na stanje trupa u kome se nalaze (u mestu, u kretanju): 1). Osiguranje u nastupnom maršu: prethodnica, zadatak, jačina, sastav i podela, naziv pojedinih delova, odstojanje, zapovest, postupak pri nailasku jačeg ili slabijeg neprijatelja; 2). Osiguranje u odstupnom maršu: zaštitnica, zadatak, jačina i sastav, podela, naziv i odstojanje delova; zapovest, način rada pri nailasku na jačeg ili slabijeg neprijatelja; 3). Osiguranje u bočnom maršu:

Glumačka grupa 19. divizije, posle priredbe jedinicama 6. brigade maja 1944. godine u s. Bogatnik.

pobočnica, zadatak pobočnice, sastav, vidovi pobočnice (stalne i pokretne); način rada, rad pri sukobu sa slabijim ili jačim neprijateljem: 4). Osiguranje na mestu: stalne predstraže; naziv, delovi, odstojanje predstraže, postavljanje predstraže, uloga i rad pojedinih delova; dužnost stražara u stražarskom nizu; osmatranje na predstraži; rad mrtve straže, unutarnje i spoljne, tajne patrole; postupak pri nailasku neprijatelja; zamena delova predstraže.

Iz fortifikacije (utvrđivanja):

— o potrebi utvrđivanja; o streljačkim zaklonima: za stavove — ležeći, sedeći, stojeći; udešavanje raznih zemljišnih predmeta za zaklone (brazde, jaruge, žive ograde, levkovi, oborena stabla).

U toku meseca juna 1944. godine brigada nije imala neke veće borbe, a zatvarala je pravac koji je sa severa izvodio na slobodnu teritoriju Bukovice. Ovo vreme bilo je iskorišćeno za vojničku nastavu i obuku radi učvršćivanja jedinica, a značajna pažnja je bila posvećena radu na opismenjavanju i na prosvetivanju.¹⁴¹¹

Imajući u vidu nacionalne tradicije ovog kraja koji je naseljen pretežno srpskim življem, štab 19. divizije je

dao uputstvo da jedinice u rejonima svoga rasporeda proslave zajedno sa stanovništvom praznik Vidovdan. Štab 6. brigade je dao odgovarajući politički ton ovoj proslavi. Pored prigodnih govora, ispred okupljenog naroda, prodefilovala su dva bataljona. Ovo se vrlo pozitivno odrazilo na stanovništvo ovog kraja, s obzirom na neprijateljsku propagandu protiv partizana koja je iznosila da oni ne poštuju nikakve narodne tradicije.

Zbog uspešnog razbijanja četnika i ustaša u uporištima Atlagić—Kula i sela Korlati, štab divizije je predložio štabu 8. korpusa da se 6. brigada proglasi udarnom i pošto je ovaj predlog usvojen Glavni štab NOV i PO Hrvatske je svojom naredbom od 16. juna taj naziv ozvaničio.¹⁴⁴ 6. brigada je menjala svoj naziv četiri puta. Pri formiranju je bila 2. u ofanzivi 6. (do jula 1944. god.), potom ponovo 2, kasnije sve do kraja rata 6. brigada.

Ova naredba je pročitana pred postrojenim 1. i 2. bataljonom i narodom ovog kraja, prilikom proslave Vidovdana 28. juna u s. Zegaru.

Postignuti uspesi u poslednjim borbama dali su polet čitavom boračkom i komandnom kadru, a proglašenjem brigade udarnom štabovi bataljona su dobili samopouzdanje — više vere u sebe, svoje jedinice i borce. Uporan rad štaba brigade u jačanju i učvršćivanju brigade kao celine i njenih jedinica dao je svoje plodove. Članovi štaba su bili ponosni na uspeh brigade, a ukazano priznanje Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske je bilo najbolja satisfakcija za njihov požrtvovan i uporan rad i zalaganje na stvaranju jedne snažne jedinice Narodnooslobodilačke vojske.

Od formiranja brigade do ovog uspeha bilo je priredbi na rad njenog štaba, ali se pri tom nisu gubile iz vida ni objektivne teškoće na koje se nailazilo.¹⁴⁵

¹⁴⁴ Istom naredbom je 7. brigada 19. divizije, koja je bila pridata 1. korpusu, sada i organizacijski ušla u njegov sastav. Zbog toga je štab 19. divizije od Bukovačkih bataljona formirao novu, 14. brigadu (Zbornik, t. V, knj. 29. dok. br. 75).

¹⁴⁵ U izveštaju štaba 8. korpusa od 3. maja 1944. god. Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske, pri oceni rada štabova stoji za štab 6. brigade: „Štab brigade nije potpun. Komandant, major Damjanović razboleo se i nalazi se u bolnici na Visu. Dužnost komandanta brigade vrši poručnik Celić, komandant jednog bata-

N A R E D B A Br. 9
GLAVNOM STABU NOV I PO HRVATSKE
od 16. juna 1944. god.

III

Pohvale i dodeljivanje
naziva „Udarnih“ divizija
i brigada.

Za postignute uspjehe i upornost u borbama od 1. do 10. juna ove godine, sa neprijateljem u Dalmaciji i na otocima, pohvaljujemo borce i starješine 1. brigade 9. divizije, 3. brigade 20. divizije, 2. brigade 19. divizije i 2. brigade 26. divizije i dodeljujemo im naziv „Udarne“. Od danas se nazivaju: 1. udarna brigada 9. divizije, 3. udarna brigada 20. divizije, 2. udarna brigada 19. divizije i 2. udarna brigada 26. divizije.

Polit, komesar
R. Zigić, s. r.

K o m a n d a n t
general-lajtnant
Gošnjak, s. r.

Ijona iste brigade. Ovaj štab još se nije u potpunosti snašao, premda su u ovom periodu vremena sami zadaci, koji su bili postavljeni pred ovu brigadu, dovodili do cepanja njihovih jedinica, tako da sam štab nije delovao kao celina niti na taj način mogao doći do punog izražaja."

(Zbornik, t. V, knj. 27, dok. br. 8).